

ภูมิปัญญา

Local Wisdom

ลำปางศึกษา

Lampang Study

ภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาอัตลักษณ์ลำปาง

ลำปาง

study

ภูมิปัญญา [Local Wisdom]

นำเสนอวิถีชีวิต

ศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญา
หรือองค์ความรู้จากท้องถิ่น

ในสาขาต่างๆ

ที่ถูกพัฒนาขึ้นมาโดยประชาชน
ในเมืองลำปางตามยุคสมัยต่างๆ
ซึ่งผู้วิจัย ได้มีการแบ่งขอบเขต
ความรู้ของภูมิปัญญาไว้ 8 ด้าน
ดังแผนผัง

A photograph of several light blue and white ceramic bowls and cups arranged on a rustic wooden table. The bowls are stacked in the foreground, while the cups are scattered behind them. The text 'ភូមិវិជ្ជា' is written in a large, stylized purple font with a white outline, and 'Local Wisdom' is written in a smaller, purple font below it.

ភូមិវិជ្ជា

Local Wisdom

ภูมิปัญญา (local wisdom) ด้านอาหารพื้นถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ โดยนำเสนอความแตกต่างทางอัตลักษณ์ของอาหารพื้นถิ่นลำปาง และอาหารพื้นถิ่นของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ในลำปาง ซึ่งมีความแตกต่างในลักษณะสำคัญตามปัจจัยแวดล้อมหลัก คือ สภาพทางภูมิศาสตร์และความหลากหลาย และการผสมผสานทางวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลต่อความแตกต่างทางอัตลักษณ์ของเรื่องราวหรือที่มาของชนิดอาหาร ประเภทอาหาร ชื่อเรียก (ภาษา) วิธีการ ส่วนประกอบ (วัตถุดิบ) เครื่องปรุง รสชาติ และวัฒนธรรมการรับประทาน

อาหารพื้นถิ่น
และกลุ่มชาติพันธุ์

A vertical garden system featuring several white, circular pots arranged in a grid-like pattern. Each pot contains a different type of plant, including green leafy herbs and some with small red flowers. The background is a rustic wooden wall with vertical planks.

"อาหาร"

เพื่อนถิ่นลำปาง

วิถีแห่งภูมิปัญญา

“อาหาร”

ประวัติและความสำคัญของอาหารพื้นถิ่นลำปาง

อาหารพื้นถิ่นลำปาง มีประวัติความเป็นมาจากหลายปัจจัยประกอบ ได้แก่ (1) การประกอบอาหารจากวัตถุดิบหรือทรัพยากรภายในพื้นที่ ตามฤดูกาลภายใต้บริบททางภูมิศาสตร์ และภูมิสภาพแวดล้อม (2) การสั่งสมภูมิปัญญา และการสืบทอดจากบรรพบุรุษ (วิถีชีวิต) ทั้งส่วนผสมของอาหาร (แก้ม/ซุส) การเลือกสรรวัตถุดิบหรือส่วนผสม เทคนิควิธีการต่างๆ (การประกอบ การถนอม และการปรุง) ดังที่ อาจารย์ประดิษฐ์ สรรพช่าง (ตัวแทนจากสภาวัฒนธรรม) กล่าวว่า “การรับประทานพืชผักนั้นเป็นการรับประทานตามช่วงฤดูกาล อาหารที่เป็นโปรตีนหลักนั้นเราก็ได้มาจากอาหารที่เป็นของป่า เช่น จู หนู เต่า ไน เป็นความรู้เป็นภูมิปัญญาของคนในอดีต” และ (3) การผสมผสานทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ ก่อเกิดเป็นการผสมผสาน และเปลี่ยนแปลงในเชิงต่างๆ ทางด้านวัฒนธรรมอาหาร ดังที่ ผศ.โอฬาร รัตนภักดี (ตัวแทนจากวิทยาลัยสหวิทยาการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง) กล่าวว่า “ลำปางเป็นเมืองที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ส่งผลให้อาหารพื้นถิ่นมีความหลากหลายตามไปด้วย เกิดการผสมผสานวัฒนธรรมทางอาหารให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เป็นจุดเด่นและเป็นข้อดีของอาหารพื้นถิ่นลำปาง”

โดยการผสมผสานดังกล่าว เกิดขึ้นตั้งแต่วัตถุดิบที่ใช้ (หรือส่วนผสม) การประกอบ(เทคนิควิธีการ) การปรุง (รสชาติ) กระทั่งวัฒนธรรมในการรับประทานอาหารภายใต้ค่านิยมและความเชื่อต่างๆ อาทิ อาหารที่รับประทานในชีวิตประจำวันอันมีอิทธิพลมาจากการประกอบอาชีพหลัก คือ เกษตรกรรม รวมถึงอาหารที่ใช้ในประเพณี พิธีกรรม เทศกาล หรือโอกาสสำคัญ เป็นต้น ดังเช่นที่

คุณสมพิศ บัวชุม (ตัวแทนจากวิทยาลัยสารพัดช่างลำปาง) กล่าวว่า “อาชีพดั้งเดิมของเราคือเกษตรกรรม วิถีชีวิตส่วนใหญ่จึงเกี่ยวข้องกับการเกษตรเป็นหลัก อาหารที่ทำกินจึงมาจากพื้นที่เกษตรกรรม (ไร่ นา) เช่น การทำน้ำปู (ปูนา) ที่ใช้เป็นเครื่องปรุงรสชาติในอาหารนานาชนิด รวมไปถึงพืชผักที่ขึ้นแซมตามท้องไร่ท้องนาที่สามารถนำมาประกอบอาหาร หรือเป็นผักแนม (ผักเครื่องเคียง) ได้”

อาจารย์มงคล ฤกษ์นิกร กล่าวว่า “ลาบ นับเป็นอาหารที่วิเศษมาก โดยนิยมทำในช่วงเวลาโอกาสพิเศษ หรือในพิธีการสำคัญ ดังนั้น นานครั้งจึงจะมีโอกาสได้รับประทาน เช่น การเลี้ยงผีปู่ย่า”

"อาหาร"^{พื้นถิ่นลำปาง} วิถีแห่งภูมิปัญญา

อัตลักษณ์อาหารพื้นถิ่นลำปาง

อาหารพื้นถิ่นลำปาง หนึ่งในอัตลักษณ์อาหารเหนือที่มีความงดงามทั้งในด้านรสสัมผัส (สีสัมผัสและรสชาติ) และวิถีวัฒนธรรมอันมีเสน่ห์ที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใน ทั้งการสะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติจากพืชพรรณ สัตว์ป่าซึ่งเป็นอาหารตามฤดูกาล การสะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหารจากการเก็บหาหรือการเลือกใช้วัตถุดิบ การประกอบอาหาร และการแสวงหาประโยชน์จากอาหาร (สรรพคุณทางยา) โดยวัฒนธรรมทั่วไป ของอาหารพื้นถิ่นภาคเหนือ อาทิ

- วัฒนธรรมการรับประทานข้าวเหนียวและการใช้มือ “เปิบ”
- วัฒนธรรมการรับประทานอาหารดิบ ประเภท ลาบ ส้า หลู้
- วัฒนธรรมการรับประทาน “กินซูรส/กลืน กินเสริม (คุณค่า/สรรพคุณ) กินแก้ (พิษ/รส/กลิ่น) กินแยก กินรวม”
- เครื่องปรุงพื้นฐานที่ประกอบด้วย พริก เกลือ หอมแดง และปลาร้า เป็นหลัก
- ประเภทของอาหารที่นิยมโดยมากแบ่งตามลักษณะของการประกอบอาหาร อาทิ แกง ยำ ส้า นึ่ง ลวก จอ เป็นต้น โดยไม่นิยม

การผัด หรือการคั่วแบบใช้น้ำมัน

- รสชาติอาหาร ได้แก่ รสชาติไม่จัดจ้าน คือ ไม่เผ็ดมาก ไม่เค็มมาก ไม่หวาน และไม่ใส่กะทิ โดยในการปรุงรสชาติ หรือการชูรสชาติ รวมถึงการกลบรสชาติ และกลบกลิ่นต่างๆ ของอาหารนั้นจะใช้วัตถุดิบตามธรรมชาติเป็นตัวช่วยเสริมเติมแต่ง เช่น หอมแดงให้ความหวาน เกลือให้ความเค็ม เครื่องเทศกลบกลิ่นคาวของเนื้อสัตว์ เป็นต้น ดังที่ อาจารย์มงคล ฤกษ์นีก กล่าวว่า “ลาบทางเหนือนั้น จะใช้เครื่องเทศเป็นตัวดับกลิ่นคาว ส่วนลาบทางอีสานจะใช้มะนาวเป็นตัวหลักในการดับกลิ่นคาว แตกต่างกันไป”

- เทคนิคในการปรุงและการประกอบอาหาร เพื่อรักษารสชาติ และคุณค่าอาหาร เช่น
 - ❖ การปรุงน้ำพริกแดง มีส่วนประกอบหลักคือ ข่า ตะไคร้ หอม เกลือ พริก และปลาร้า การใส่ปลาร้าลงไปอย่างเดียวยังจะทำให้อาจมีกลิ่นคาว ดังนั้นจะดับคาวด้วยการเติมกะปิลงไป
 - ❖ แกงอ่อม จะใส่เม้ม (ม้าม) และเครื่องใน รวมทั้งมะเขือเทศ ซึ่งเป็นส่วนประกอบที่ขาดไม่ได้ แต่จะไม่ใส่ตับเด็ดขาด เพราะรสชาติของตับจะทำให้เสียรสหลักของอาหาร

"อาหาร"^{พื้นถิ่นลำปาง} วิถีแห่งภูมิปัญญา

- ❖ ขนุน ที่นำมาแกง และตำ ควรเป็นขนุนต่างประเภทกัน คือ ขนุนสำหรับแกง จะใช้ขนุน ที่มีลักษณะเป็นแก้ว (เริ่มแก่ และมีเม็ดอ่อน ๆ เกิดขึ้น) ส่วนขนุนสำหรับตำ จะใช้ขนุนที่อ่อนมากๆ
- ❖ ปลีกล้วยที่นำมาทำแกง ควรใช้ปลีกล้วยแก่ และทุบให้แตกถึงเนื้อปลีด้านใน แล้วจึงนำมาแกะ ตอนที่จะใส่ลงในหม้อแกง หากแกะปลีออกมาก่อนจะทำให้ น้ำแกงปลีกล้วยกลายเป็นสีคล้ำ ดูไม่น่ารับประทาน
- ❖ การปรุงแกงแค ผักที่ใส่ลงไปจะตบและปิด ก่อนนำไปปรุง จะไม่ใช้วิธีหั่นผัก เพราะจะทำให้รสชาติของผักไม่ออกมาเท่าที่ควร และควรใส่ดอกจืดก่อน ตามด้วยเห็ดลม ให้พอเปื่อย แล้วจึงใส่ผักสุกง่ายชนิดอื่น ๆ นอกจากนี้แกงแคยังนิยมใส่เกลือ และ เสน่ห์อยู่ที่หอมแย้
- ❖ “แกงปลา ใส่ขมิ้น แกงจืด ใส่จืดโค” เป็นคำกล่าวของคนโบราณ และเป็นภูมิปัญญาสำหรับการประกอบอาหารพื้นถิ่นได้เป็นอย่างดี เพราะปลามีกลิ่นคาว ใส่ขมิ้นเพื่อบดความคาว และจืด (เนื้อสัตว์ เช่น เนื้อวัว เนื้อหมู หรือไก่) จะต้องดับความคาวด้วยตะไคร้
- ❖ การตำพริกแกง หรือน้ำพริกแกง ควรใส่วัตถุดิบที่แข็งก่อน เช่น เกลือ และกระเทียมก่อน หอมแดงจะตำทีหลัง เพราะน้ำเยอะ และแหลกง่ายกว่าเป็นต้น
- ❖ เทคนิคการหุงข้าวเหนียว จะต้องมีการเก็บน้ำข้าวข้าวไว้เพื่อนำไปแช่กับข้าวเหนียวไว้ค้างคืน ซึ่งน้ำข้าวข้างนี้จะเป็นยีสต์ที่ดี ที่จะทำให้ปฏิกิริยากับข้าว ทำให้ข้างที่นึ่งนั้นสุก และนุ่ม
- ❖ เทคนิคการแกง “แกงเนื้อใส่น้ำมาก แกงผักใส่น้ำน้อย”

ทั้งนี้ ความแตกต่างทางอัตลักษณ์ของอาหารพื้นถิ่นลำปางแบ่งออกเป็นลักษณะสำคัญตามปัจจัย แวดล้อมหลัก คือ สภาพทางภูมิศาสตร์ และความหลากหลายและการผสมผสานทางวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลต่อความแตกต่างอันเป็นอัตลักษณ์ทั้งในเรื่องของ เรื่องราวหรือที่มาของชนิดอาหาร ประเภทอาหาร ชื่อเรียก (ภาษา) วิธีการ ส่วนประกอบอาหาร (วัตถุดิบพื้นบ้าน) เครื่องปรุง รสชาติอาหาร และวัฒนธรรมการรับประทานที่มีรูปแบบเฉพาะ

"อาหาร"

พื้นถิ่นลำปาง

วิถีแห่งภูมิปัญญา

"อาหาร"

พื้นถิ่นกำแพง

วิถีแห่งภูมิปัญญา

ประเภทและชนิดของอาหารพื้นถิ่นลำปาง

จากการการจัดทำองค์ความรู้อาหารพื้นถิ่นลำปางสามารถแบ่งอาหารพื้นถิ่นลำปางออกเป็น 6 ประเภทคือ อาหารประเภทแกง อาหารประเภทต้ม อาหารประเภทน้ำพริกและผักกับ อาหารประเภทตำ ยำ ลาบ ส้า อาหารประเภท ปิ้ง แหนบ จี่ หมก นึ่ง หลาม และอาหารประเภทพิเศษ

การแบ่งประเภท

อาหารพื้นถิ่นลำปาง

01 02 03 04 05 06

แกง	ต้ม	น้ำพริก ผักกับ	ตำ ยำ ลาบ ส้า	ปิ้ง แหนบ จี่ หมก นึ่ง หลาม	พิเศษ
แกงเนื้อ : อบ / อ่อม แกงผัก : แกงคั่ว แกงไม่คั่ว (ส้ม/ไม่ส้ม)	ต้มเนื้อ : ต้มส้ม ต้มขม เจี้ยว ต้มผัก : จอ เจี้ยว	น้ำพริก น้ำพริกเนื้อ น้ำพริกผัก (พริกแห้ง / พริกสด)	เนื้อ / ผัก	เนื้อ ไก่ ปลา ฯลฯ	ไส้อั่ว ห่อฉิ่ง แกงกระด้าง แกงฮังเล แกงโห้ ขนมเส้น(ขนมจีน) ข้าวคันจิ้น ป่ามไข่

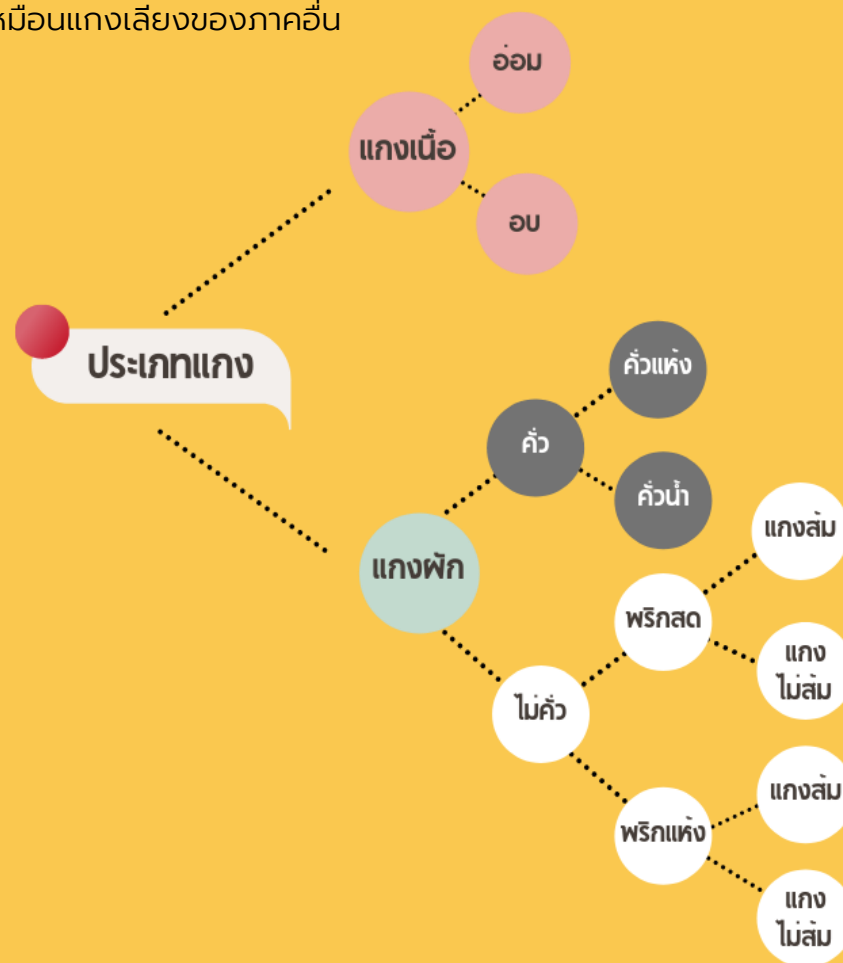
"อาหาร"
พื้นถิ่นลำปาง
วิถีแห่งภูมิปัญญา

1. **อาหารประเภทแกง** อาหารประเภทแกงแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือแกงเนื้อกับแกงผักโดยแกงเนื้อจะมี 2 ลักษณะคืออบกับอ่อม อบเนื้อเป็นแกงเนื้อที่ใช้เนื้อชิ้นใหญ่ ใช้เวลาอบนานและน้ำขลุกขลิก (ในพื้นที่จังหวัดลำปางนิยมอบไก่) และอ่อมเนื้อ เป็นแกงเนื้อที่ใช้เนื้อชิ้นเล็ก ใช้เวลาอ่อมจนเนื้อเปื่อย มีลักษณะคล้ายแกงพริกของภาคของภาคใต้แต่ต่างตรงที่น้ำพริกและวิธีการ (ในพื้นที่จังหวัดลำปางนิยมอ่อมหมู กับอ่อมเนื้อวัว) ส่วนแกงผักแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือแกงแบบคั่วน้ำพริกกับไม่คั่วน้ำพริก แกงคั่วส่วนใหญ่จะเป็นแกงผักที่ใส่เนื้อ เช่นไก่ หมู เนื้อวัว กบ เขียด หรืออื่นๆที่มีลักษณะเดียวกัน โดยจะต้องคั่วน้ำพริกกับเนื้อก่อนจนหอมแล้วค่อยใส่น้ำ พอน้ำเดือดก็ตามด้วยผัก และแกงคั่วจะมีทั้งคั่วแห้ง เช่น คั่วแค อุดกบ อุดเขียด คั่วใส่น้ำ เช่น แกงผักกาดใส่ไก่ แกงผักเขียวใส่ไก่ แกงที่ไม่คั่วน้ำพริกส่วนใหญ่จะเป็นแกงที่ใส่ปลาสดหรือปลาแห้ง หรือเป็นแกงเฉพาะผักที่เรียกว่า (แกงลั้วง) หรือแกงผักบางประเภทก็จะใส่ถั่วเน่าเพื่อปรุงรส แกงผักแบบไม่คั่วยังแบ่งออกเป็นแกงที่ใช้พริกแห้ง กับพริกสด และเป็นแกงแบบใส่ส้มมีลักษณะเหมือนแกงส้มของภาคอื่นๆ แต่ต่างตรงที่บางแกงจะใช้ส้มมะกรูดซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของอาหารลำปาง บางพื้นที่มีผักที่มีรสส้มแกงโดยไม่ต้องใส่ส้มเช่น ผักบุ้งส้ม ส่วนแกงผักไม่ใส่ส้มมีลักษณะเหมือนแกงเลียงของภาคอื่น

"อาหาร"

พื้นถิ่นลำปาง

วิถีแห่งภูมิปัญญา

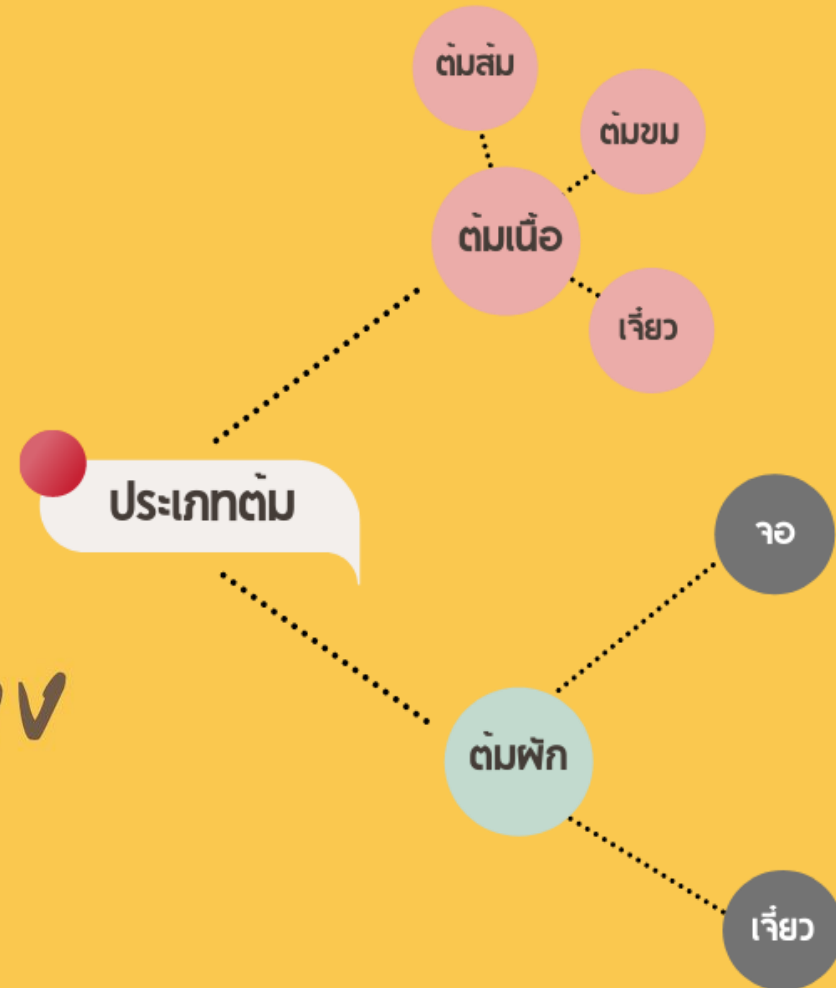

2. **อาหารประเภทต้ม** อาหารประเภทต้มแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ ต้มเนื้อกับต้มผัก โดยต้มเนื้อจะมี 2 ลักษณะคือ ต้มสับกับต้มขม ต้มสับมีลักษณะคล้ายต้มยำน้ำใสของภาคกลาง แต่เส้นหีของต้มสับอยู่ที่เครื่องปรุงรสสับมีหลากหลายเช่น สับป๋วย(ปลา ขาหมู) ยอดมะขามอ่อน (ต้มสับ กบ อื่น) สับใบเม้า (ใส่แกงเห็ดตอบ) สับอ่อม (ใส่ต้มปลา) ต้มขมส่วนใหญ่เป็นต้มเนื้อวัว โดยรสขมเกิดจากการใส่ดี หรือเพสั๊ย เจี้ยวมีลักษณะคล้ายต้มจืดของภาคกลาง เช่น เจี้ยวไข่ เจี้ยวปลา เจี้ยวไข่มดแดง ส่วนต้มผักมี 2 ลักษณะคือการเจี้ยว กับจ่อ เป็นการต้มผักแบบใส่สับมีทั้งแบบใส่เนื้อและไม่ใส่เนื้อต้องทานกับน้ำพริก

"อาหาร"

พื้นที่คำบาง

วิถีแห่งภูมิปัญญา

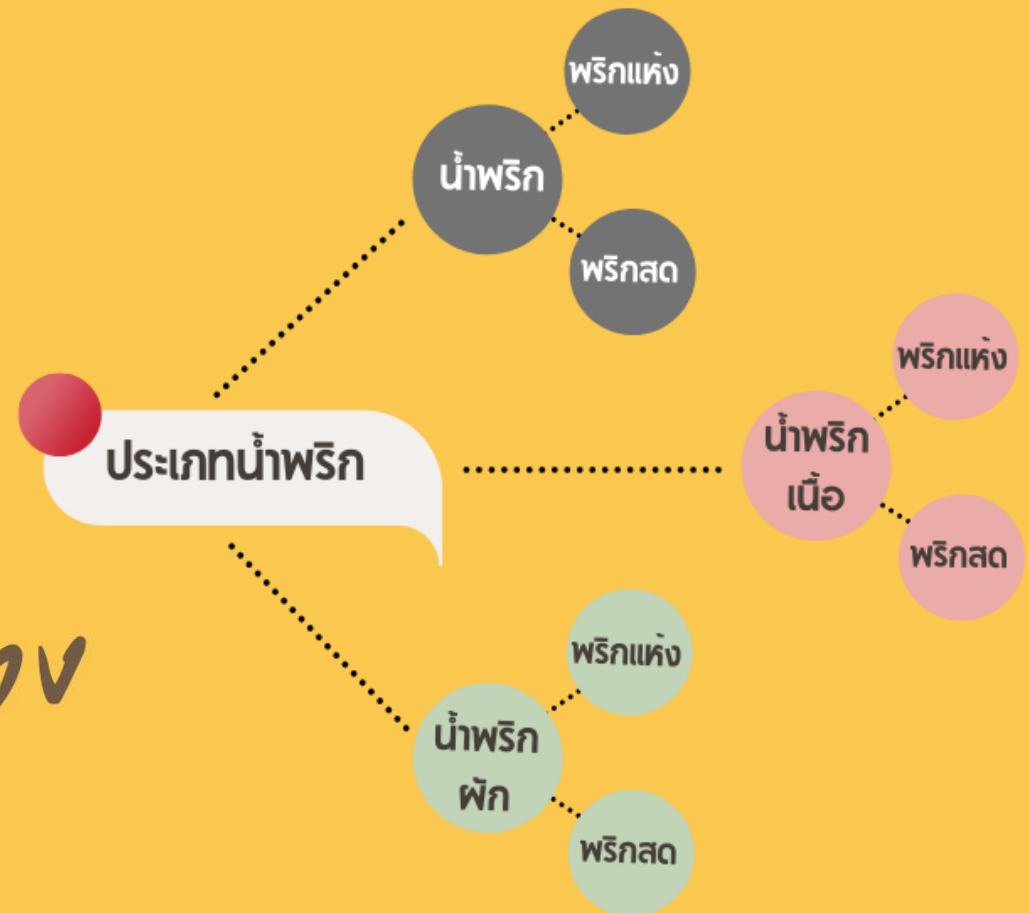

3. อาหารประเภทน้ำพริกและผักกับ (เครื่องเคียง) อาหารประเภทน้ำพริกและผักกับแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ น้ำพริกธรรมดา น้ำพริกที่มีส่วนผสมของเนื้อ น้ำพริกที่มีส่วนผสมผัก ผลไม้ และน้ำพริกทั้ง 3 ประเภทนั้นมีทั้งทำจากพริกแห้ง และพริกสด และผักกับที่นำมาทานกับน้ำพริกมีทั้งเนื้อและผัก ทั้งทานสดและผ่านกรรมวิธีในการประกอบอาหารหลายรูปแบบ เช่น ลวก ต้ม ต้มเค็ม จอ นึ่ง ดอง ปิ้ง จี่ ซึ่งน้ำพริกแต่ละประเภทจะมีผักกับที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไป

"อาหาร"

พื้นถิ่นคำปาง

วิถีแห่งภูมิปัญญา

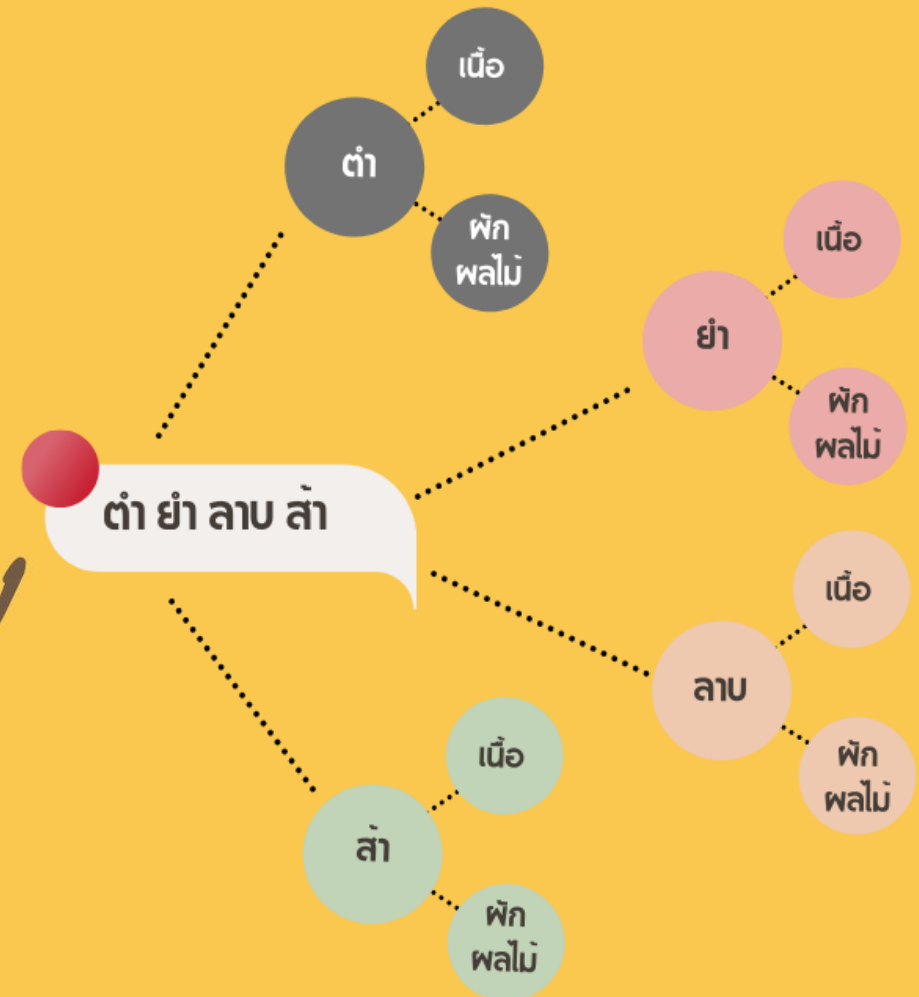

4. อาหารประเภทตำ ยำ ลาบ ส้า อาหารประเภทตำ ยำ ลาบ ส้า แบ่งออกเป็น 4 ประเภทคือ อาหารประเภทตำ เป็นการประกอบอาหารที่มีการตำเครื่องก่อน แล้วนำเนื้อหรือผัก ผลไม้ที่ต้องการลงไปตำด้วย เนื้อผักผลไม้ที่นำไปตำมีทั้งแบบสด หรือผ่านกรรมวิธีการประกอบอาหารเช่น ต้ม เผา จี่ ขึ้นอยู่กับชนิดอาหารที่ประกอบ เช่น ตำขบุน ตำมะเขือ ตำกุ่ม ตำเนื้อ ตำมดแดง อาหารประเภทยำเป็นอาหารที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากยำของภาคอื่น ยำทางเหนือเป็นการประกอบอาหารที่มีการตำเครื่องพริกก่อน และนำเนื้อหรือผักมาผสมกับน้ำพริก เนื้อผักที่นำไปยำมีทั้งแบบสด หรือผ่านกรรมวิธีการประกอบอาหารส่วนใหญ่จะเป็นการต้ม เช่น ยำไก่ ยำเนื้อ ยำหนึ่ อาหารประเภทลาบ เป็นอาหารขึ้นชื่อของภาคเหนือและพื้นที่นาลำปาง โดยกรรมวิธีการทำต้องตำเครื่องพริกก่อน และนำเนื้อดิบมาลาบ(สับ)ให้ละเอียด แล้วนำทั้ง 2 ส่วนมาคน(ผสม)ให้เข้ากัน ส่วนใหญ่นิยมทานดิบ หรือนำไปคั่วให้สุก ลาบส่วนใหญ่ทำจากเนื้อ เช่น ลาบหมู ลาบวัว ลาบไก่ ลาบปลา อาหารประเภทส้า เป็นอาหารที่มีลักษณะคล้ายยำหรือพล่าของภาคกลาง มีทั้งส้าเนื้อและส้าผัก

"อาหาร"

พื้นถิ่นลำปาง

วิถีแห่งภูมิปัญญา

"อาหาร"

พื้นที่คำปาง

วิถีแห่งภูมิปัญญา

5. อาหารประเภท ปิ้ง แหนบ จี่ หมก นึ่ง หลาม อาหารประเภท ปิ้ง แหนบ จี่ หมก นึ่ง หลาม แบ่งออกเป็น 4 ประเภทคือ ปิ้ง กับ แหนบ คือเป็นการประกอบอาหารคล้ายการย่างของภาคกลาง (ถ้าเป็นย่างของทางภาคเหนือ เป็นลักษณะการถนอมอาหารเป็นลักษณะการรมควันของภาคกลาง) ส่วนแหนบจะต้องนำสิ่งที่จะทำอาหารมาห่อด้วยใบตองก่อนแล้วค่อยนำไปย่าง จี่ กับหมก เป็นการนำอาหารที่จะนำไปประกอบวางลงในถ่านไฟโดยตรง ส่วนหมกต้องห่อใบตองก่อน นึ่งเป็นการประกอบอาหารที่เป็นลักษณะเดียวกันกับภาคอื่นๆ มีทั้งนึ่งเนื้อและนึ่งผัก แต่อาหารประเภทนี้ภาคเหนือส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องเคียงของน้ำพริก อาหารประเภทหลามเป็นการประกอบอาหารที่นำอาหารใส่ลงในกระบอกไม้ไผ่ แล้วนำมาเผาด้วยความร้อน

6. อาหารประเภทพิเศษ เป็นอาหารที่มีกรรมวิธีการประกอบอาหารที่มีลักษณะเฉพาะที่ไม่สามารถแบ่งได้ตาม 5 ประเภทข้างต้น เช่น ไล่ฮั่ว ห่อถั่ว แกงกระด้าง แกงฮังเล แกงโฮ๊ะ ขนมนเส้น(ขนมนจีน) ข้าวกันจิ้น ป๋ามไข่

ภูมิปัญญา (local wisdom) ด้านเครื่องนุ่งห่ม เสื้อผ้า และการแต่งกาย เสื้อผ้า เป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพของมนุษย์ มนุษย์ทอผ้าเพื่อที่จะนำมาประดิษฐ์ตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่ม ป้องกันอันตรายและให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย นอกจากนี้ แต่ละกลุ่มชนยังทอผ้าและตัดเย็บเครื่องแต่งกายที่แสดงออกถึงตัวตนของแต่ละกลุ่มชน จนเกิดเป็นเอกลักษณ์ชนชาติพันธุ์ต่างๆ ทั้งไทยวน ไทลื้อ กลุ่มชาวไทยภูเขา ม้ง เมี่ยน กะเหรี่ยง ลัวะ

ในสังคมภาคเหนือ งานทอผ้าเป็นงานของผู้หญิง เป็นคุณสมบัติสำคัญที่พึงมีสำหรับผู้หญิงในสมัยอดีต ผู้หญิงจึงทอผ้าเพื่อแสดงออกถึงวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต ความเชื่อผ่านทางลวดลายของพื้นผ้าและเครื่องแต่งกายของสตรีและชาติพันธุ์ของตนเอง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจ ก็ได้ส่งผลให้วัฒนธรรมการแต่งกายมีการเคลื่อนตัวเปลี่ยนแปลงตามไป

ดังนั้น ในส่วนนี้ จึงเป็นการนำเสนอเกี่ยวกับ ลักษณะเครื่องนุ่งห่ม ลวดลายของเสื้อผ้า และรูปแบบการแต่งกายของชาวเมืองลำปางนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตามพัฒนาการและอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่ได้รับเข้ามา สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ภายใต้ภูมิหลังและภูมิเมืองที่แปรผันไป

เครื่องนุ่งห่ม, เสื้อผ้า
และการแต่งกาย

"ผ้า" อัตลักษณ์

เส้นสาย ลวดลาย และการปักทอ

“ผ้า”

■ อัตลักษณ์แห่งผ้า : เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

งานเย็บปักถักร้อย (Embroidery)¹ หรืองานศิลปหัตถกรรมประเภทงานถักทอ และงานเย็บปักถักร้อยมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวล้านนาแต่กำเนิด อาทิ เมาะสำหรับเด็กอ่อน สะลีหรือฟูก หมอนหนุนศรีษะที่ใช้กันเองในครัวเรือน โดยเอกลักษณ์เครื่องนอนล้านนามีการประดับตกแต่งด้วยการปักหรือทอผ้าหน้าหมอน การทอผ้าหลบหรือผ้าปูเสื่อไว้ใช้เอง ทำให้เกิดลวดลายที่แตกต่างกันไปตามการสร้างสรรค์ของผู้ทอ และเป็นเอกลักษณ์ของชนแต่ละกลุ่ม หรือในส่วนผลงานที่สร้างขึ้นด้วยความศรัทธาและความเชื่อ เป็นการถักทอด้วยเทคนิคการเย็บปักถักร้อยที่เพิ่มวัสดุมีค่า เช่น ดิ้นเงิน ดิ้นทอง เส้นไหม ตลอดจนวัสดุอันมีค่าที่มีจิตรศรัทธาทางพุทธศาสนา ได้ใช้สร้างผลงานเพื่อถวายแก่พุทธศาสนา เช่น ผ้าห่อคัมภีร์ใบลาน เป็นต้น

“ผ้าชิ้นลุ่มน้ำปิงและวัง”

โดย ผศ.เกียรติชาย อักษรดิษฐ์

จากภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้ทรงคุณวุฒิด้านผ้าทอล้านนา

❖ เส้นใยและการถักทอ

ภาคเหนือของประเทศไทย เป็นดินแดนประวัติศาสตร์ มีความเป็นมาอย่างยาวนานจากอดีตจนถึงปัจจุบัน จึงส่งผลให้เกิดศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนวิถีชีวิตอย่างหลากหลาย วัฒนธรรมการทอผ้าเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า ที่ถูกสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป มีความเจริญทางด้านวัตถุเข้ามาแทนที่ การทอผ้าจึงค่อย ๆ เลือนหายไปจากสังคมภาคเหนือ แต่ยังพบบทเพลงเหลืออยู่บ้างตามชนบทห่างไกล ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา มีความพยายามในการศึกษาค้นคว้าและฟื้นฟูการทอผ้าพื้นเมืองในภาคเหนือขึ้นมาตามกระแส การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมชาติ จากการเป็นหัตถกรรมใน ครัวเรือน สู่อุตสาหกรรม ย่อยให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ การอนุรักษ์และสืบสานงานผ้าทอพื้นถิ่น นอกจากจะเป็นการรักษา มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติแล้ว ยังสามารถต่อยอดและพัฒนาไปสู่การส่งเสริมอาชีพ สร้างงานสร้างรายได้ ท่ามกลางสังคมเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่โหยหาและต้องการรากเหง้าและวัฒนธรรมดั้งเดิม

ข้อมูลพื้นฐานการทอพื้นเมืองในภาคเหนือ พอจะแบ่งเป็นหมวดหมู่ได้พอสังเขป ดังนี้

^๑ สุวิภา จำปาวัลย์. ๒๕๕๗. ล้านนาคติศึกษา: อาหารในวิถีล้านนา. โครงการล้านนาคติศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่: สุเทพการพิมพ์.

1. เส้นใย เส้นใยที่นำมาทอผ้าในภาคเหนือมีความหลากหลาย จากอดีตที่ทอผ้าจากเส้นใยธรรมชาติจากวัสดุในท้องถิ่น เส้นใยที่ใช้เฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ การติดต่อและค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า นำมาซึ่งเส้นใยจากต่างถิ่น จนมาถึงการใช้เส้นใยสมัยใหม่ที่สังเคราะห์ขึ้นตามยุคสมัย และค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไป เกิดเป็นความหลากหลายของผ้าทอที่ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคในปัจจุบัน

1) เส้นใยพืช

ฝ้าย (Cotton) ฝ้ายเป็นพืชล้มลุก ตระกูลเดียวกับกระเจี๊ยบ ดอกฝ้ายเมื่อแก่จะให้เส้นใย นำมาทอผ้าได้ ฝ้ายเป็นเส้นใยพื้นฐานในการทอผ้าของภาคเหนือ เนื่องจากสภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศเหมาะสม สามารถปลูกและผลิตฝ้ายเองได้ จากคุณสมบัติของฝ้ายที่ซับและระบายความร้อนได้ดี จึงเหมาะสมกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในเขตภูมิอากาศร้อนชื้น

ฝ้ายให้เส้นใยสีขาวนวล นำไปฟอกย้อมสีได้ตามต้องการ นอกจากสีขาวแล้วยังมีฝ้ายพันธุ์เส้นสีน้ำตาลอ่อน เรียกว่า ฝ้ายตุ่น หรือ ฝ้ายตุ่ย(น่าน,แพร่) และในปัจจุบันมีการพัฒนาฝ้ายพันธุ์เส้นใยสีขาวยิ่งด้วย

ผ้าฝ้าย ถือเป็นเอกลักษณ์ของผ้าภาคเหนือ เกือบทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือ ทอผ้าฝ้ายเป็นหลัก ทั้งคนไทวน ไทลื้อ ลัวะ กะเหรี่ยง แม้ว่าในปัจจุบันการปลูกฝ้ายแล้วนำมาทอผ้าจะลดน้อยลง ถูกแทนที่ด้วยเส้นฝ้ายจากโรงงาน เนื่องจากมีความสะดวกรวดเร็วและทันต่อความต้องการ

กัญชง (Hemp) เป็นไม้ล้มลุกมีลักษณะทางพฤกษศาสตร์คล้ายกัญชา แตกต่างกัน คือต่อมน้ำมันของกัญชงมีน้อยกว่า จัดอยู่ในพืชซึ่งให้ประโยชน์หลักทางด้านสิ่งทอเป็นสำคัญ

ชาวม้ง เรียกใยกัญชาว่า ม่าง นำมาทอผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่มและใช้ในพิธีกรรม ปัจจุบันมีการพัฒนาผ้าทอจากใยกัญชงให้มีคุณภาพมากขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของสิ่งทอจากเส้นใยธรรมชาติสำหรับตลาดในระดับสากล

2) เส้นใยสัตว์

ไหม (Silk) เส้นใยจากดักแด้ผีเสื้อชนิดหนึ่ง ให้เส้นใยที่เล็กละเอียด มันวาวสวยงาม กลุ่มชนในภาคเหนือไม่นิยมเลี้ยงไหม แต่มีการใช้เส้นไหมถักทอเป็นเครื่องแต่งกายของชนชั้นสูงมาแต่โบราณ เส้นไหมที่ใช้ทอผ้าในอดีตนั้นนำเข้ามาจากจีนและพม่า โดยผ่านเส้นทางการค้าโบราณ ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่จังหวัดลำพูนและอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ จึงนำเข้าเส้นไหมมาจากภาคอีสานแทนที่ไหมจากจีนและพม่า เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ผ้าไหมสันกำแพง และผ้ายกไหมลำพูน

ขนแกะ (Wool) ขนแกะ เป็นเส้นใยที่นิยมในเขตพื้นที่ภูมิอากาศหนาวเย็น ให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย ในภาคเหนือมีการเลี้ยงแกะและทอผ้าขนแกะ บ้านห้วยหอม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในครั้งนั้น สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ ๙ เสด็จฯ เยี่ยมประชาชนที่บ้านห้วยหอม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทรงมีพระราชดำริส่งเสริมให้ชาวบ้านกะเหรี่ยง มีอาชีพเสริมคือ “การทำผ้าทอขนแกะ” ทรงพระราชทานให้ความช่วยเหลือด้านการปรับปรุงพันธุ์ โดย

"ผ้า" อัตลักษณ์
เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

ทรงโปรดฯ ให้เจ้าหน้าที่นำพันธุ์แกะจากต่างประเทศ มาทำการผสมพันธุ์แกะพื้นเมือง จนได้แกะลูกพันธุ์ตัดขน ทอผ้าโดยใช้กี่เอวโบราณดั้งเดิม ผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการทอก็มีด้วยกันหลายอย่าง เช่น ผ้าพันคอ ผ้าคลุมไหล่ ยาม ผ้าตัดเสื้อ ผ้าคลุมโต๊ะ ฯลฯ

เส้นใยสังเคราะห์ (Man-made fiber) เกิดจากกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ จากผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียม เกิดเป็นเส้นใยสังเคราะห์ที่สามารถผลิตได้จำนวนมากและมีคุณภาพและมีคุณสมบัติที่หลากหลาย ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคในสังคมสมัยใหม่

เส้นใยสังเคราะห์แบ่งออกได้ เป็น ๓ กลุ่ม ที่มีคุณสมบัติของเส้นใยแตกต่างกันออกไปคือ อะคริลิก (Acrylic), โพลีเอสเตอร์(Polyester), เรยอน(Rayon) มีชื่อเรียกเส้นใยสังเคราะห์เหล่านี้ตามความคุ้นเคยของผู้จำหน่ายและช่างทอผ้าโดยทั่วไป เช่น ด้ายโทเร ไหมประดิษฐ์ ไหมพรม ไหมเรยอน เป็นต้น

ไหมทอง(Gold thread) (ไหมเงิน, ไหมมคำ) เป็นเส้นใยที่มีค่าและมีความงาม เป็นของนำเข้ามาจากประเทศอินเดียและจีน ทำมาจากโลหะมีค่า เช่น ทองคำ เงินหรือโลหะอื่น นำมาตีหรือตีแผ่ให้ได้เส้นบาง แล้วนำไปปั่นหรือพันกับแกนเส้นด้าย ไหมเงิน ไหมคำนำมาทอผ้าเพื่อเครื่องแต่งกายของเจ้านายและชนชั้นสูง เพื่อแสดงถึงสถานะภาพของผู้สวมใส่

2. สีย้อม ในสังคมดั้งเดิม ผ้าทอล้วนแต่ย้อมสีจากสีที่ได้จากธรรมชาติ ส่งนใหญ่ได้จากพรรณพืชที่ให้สี เช่น คราม มะเกลือ เป็นต้น ส่วนสีย้อมที่ได้จากสัตว์คือ ครั่ง(Lac) ซึ่งเป็นแมลงจำพวกเพลี้ยที่ขับสารเหมือนยางไม้ออกมา ซึ่งนำมาย้อมผ้า การย้อมสีจากธรรมชาติมีกระบวนการย้อมหลากหลายวิธี ทั้งใช้ความร้อน (ย้อมร้อน) และไม่ใช้ความร้อน(ย้อมเย็น) การหมัก การย้อมซ้ำ การเพิ่มกรด ด่าง เพื่อให้เกิดสีตามที่ต้องการ ตัวอย่างพรรณพืชที่ใช้เป็นสีย้อมธรรมชาติ

สีแดง : ครั่ง, ไม้ฝาง, คำเงาะ, คำแสด

สีเหลือง : ขนุน, มะม่วง, หูกวาง, ประทัด, สะเดา

สีน้ำเงิน : คราม, ห้อม

สีน้ำตาล, ดำ : มะเกลือ, ประดู่, ยอป่า

สีเขียว : สาบเสือ, เพกา, ขี้เหล็ก, ดีด

3. อุปกรณ์ทอผ้า อุปกรณ์ที่สำคัญ คือ กี่ และทูก นอกจากนี้ยังมีอุปกรณ์ประกอบขั้นตอนการเตรียมเส้นใยเพื่อทอผ้าอีกหลายหลาก

กี่, ทูก (Loom) เป็นเครื่องที่ประกอบขึ้นจากโครงสร้างหลายส่วนเพื่อให้ขึงเส้นยืนแล้วทอเส้นพุ่ง ขัดกันออกมาเป็นผืนผ้า ในภาคเหนือพบกี่ทอผ้าแบ่งออกเป็น ๓ แบบ คือ

กี่แบบพื้นบ้านแบบดั้งเดิม (Loom) เป็นโครงสร้างไม้ทรงกล่องสี่เหลี่ยม ผู้ทอจะนั่งหย่อนเท้าบนแผ่นไม้ ใช้มือพุ่งกระสวย แล้วทอด้วยมือทุกขั้นตอน พบในกลุ่ม ชาวพื้นเมืองโดยทั่วไป ไทยวน ลื้อ ยอง ลาว

กี่กระตุก เป็นกี่ทอผ้าที่พัฒนามาจากแบบดั้งเดิม โดยมีกลไกเป็นสายกระตุกเพื่อให้กระสวยพุ่งไปได้เองเป็นการทุ่นแรงและย่นระยะเวลาในการทอผ้า ในประเทศไทยมีการใช้กี่กระตุกซึ่งเป็นผลพวงจากการส่งเสริมให้มีการผลิตผ้าใช้เองในช่วง พ.ศ.๒๔๘๐ เป็นต้นมา

"ผ้า" อัตลักษณ์
เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

ก๊อว (Backstrap loom) เป็นที่มีโครงสร้างไม้ มีเพียงอุปกรณ์ตั้งซึ่งเส้นยืน โดยอ้อมด้านหลังเอวของผู้ทอ ไปมัดซึ่งกับหลักที่อยู่ด้านหน้า ขณะทอผู้ทอต้องนั่งแล้วเหยียดเท้าไปด้านหน้า แล้วดันตัวทิ้งน้ำหนักไปด้านหลังเพื่อตั้งเส้นยืนให้ตรง ก๊อวสามารถเคลื่อนย้ายไปที่ต่าง ๆ ได้ง่าย ข้อจำกัดคือ ทอผ้าได้หน้าแคบ ก๊อวพบในกลุ่มชาติพันธุ์ ลัวะ กะเหรี่ยง

4. อุปกรณ์สำหรับเตรียมเส้นฝ้าย

หีบฝ้าย, ีตฝ้าย เป็นอุปกรณ์แยกเมล็ดออกจากปุยฝ้าย อีวฝ้าย ก็เรียก

จำลุน, ซ้ำลุน และกังยงฝ้าย เป็นภาชนะจักสานคล้ายกระบุง นำเอาดอกฝ้ายที่ีตเอาเมล็ดออกแล้วมาตีให้ขึ้นฟู(ยงฝ้าย) ด้วย กัง หรือคันธนู ภายในกระบุง เพื่อให้ได้ฝ้ายเนื้อละเอียดเนียนเป็นเนื้อเดียวกัน

แบ่นล้อฝ้าย, ไม้ล้อ นำฝ้ายที่ตีขึ้นฟู มาแผ่นบนแผ่นไม้ ใช้แกนไม้(ไม้ล้อ) วางตรงกลาง แล้วใช้ฝ่ามือคลึงฝ้ายให้เป็นหลอดตั้งแกนไม้ออก ได้ฝ้ายออก ได้ฝ้ายเป็นตัว หรือ หาง

ฝืน, หลา เป็นการนำตัวฝ้ายหรือหางฝ้ายมาปั่นเป็นเส้นด้ายด้วยแกนเหล็ก แล้วหมุนกงล้อดึงฝ้ายออกเป็นเส้นขนาดเล็กลง เส้นฝ้ายจะถูกกรอเข้าจนเต็มเหล็กในที่ปั่น

เปียขอ เป็นอุปกรณ์แกนไม้รูปตัวที ปิดหัวท้ายไขว้กัน นำเส้นฝ้ายที่ปั่นแล้วออกมาจากแกนเหล็กปั่นฝ้ายมาเปียจนหมด ถอดเส้นฝ้ายออกจากเปีย ได้เส้นฝ้าย ๑ กลุ่มหรือ ๑ ใจ นำไปฟอกย้อมหรือลงขุบน้ำข้าว เพื่อรอขึ้นตอนต่อไป

การเตรียมฝ้ายเส้นยัด (Warp) หลังจากเตรียมฝ้ายโดยการย้อมสี หรือนำไปขุบน้ำข้าวและตากให้แห้งแล้ว เส้นฝ้ายที่จะใช้เป็น เส้นด้ายยืน จะต้องนำมาพักด้ายโดยใช้อุปกรณ์ ๓ อย่างคือ

มะกวก ทำจากไม้ไผ่สานคล้ายชะลอมทรงสูงขนาดเล็ก ส่วนขอบปากจะสานให้บานออกเล็กน้อย หางเห็นทำจากไม้เนื้อแข็ง รูปทรงคล้ายเก้าอี้เตี้ยสามขา มีท่อนไม้เล็กกลมยาวยื่นออกไปคล้ายหาง สำหรับไว้เสียบมะกวก

ระวึง, โกงก้วน เป็นกงล้อ ส่วนเสาหลักทำจากไม้เนื้อแข็ง มีไม้ไผ่เป็นคัน เสียบไม้ไผ่ที่ไขว้กันเป็น ๖ แฉก ฟากละอัน โยงต่อกันด้วยเส้นเชือก เอาใจฝ้ายคล้องในระวึงหรือโกงก้วน แล้วดึงมาเส้นฝ้ายพันใส่มะกวกหรือมะกวกเสียบอยู่กับหางเห็น จนได้เส้นฝ้ายตามปริมาณที่ต้องการ แล้วนำมะกวกที่มีเส้นไปโยงเข้าหลักไม้เรียก หลักไวน์ ทำการไวน์เครือ คือการจัดเรียงด้ายเส้นยืน พร้อมทั้งจะนำไป สืบหูก โดยการสอดเส้นฝ้ายผ่านรูฟืม เพื่อรอดำเนินการทอผ้าต่อไป

การเตรียมด้ายเส้นพุ่ง (weft) หลังจากเตรียมเส้นฝ้ายเป็นใจแล้ว นำมาเข้าระวึงหรือโกงก้วนตั้งสันด้ายมาพันกับแกนหลอดที่เสียบไว้ที่หลักปั่นฝ้ายของฝืน แล้วใช้มือดึงเอาเส้นฝ้ายจากโกงก้วน เข้าสู่หลอดฝ้ายเรียกว่าการผัดหลอด หลอดฝ้ายทำจากไม้ไผ่ปล้องเล็กหรือต้นผักกาดที่แห้งแล้ว เพื่อนำไปใส่ในกระสวยทอผ้า จะนำไปขึ้นตอนการทอในลำดับต่อไป

"ผ้า" อัตลักษณ์
เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

5. เทคนิคการทอผ้าและตกแต่งผ้า

ผ้าพื้น (Plain weaving) เป็นการทอผ้าแบบพื้นฐาน ด้วยเทคนิคขัดสานธรรมดา ไม่มีลวดลาย มีสีเดียวกันตลอดผืน

ลายริ้ว (Stripe) เป็นการทอสลับสีเป็นลายทาง ลายริ้วเกิดได้จากการจัดเรียงสีเส้นยืนไว้ หรือเกิดจากการพุ่งเส้นพุ่งด้ายสลับสีเป็นลาย

ตาราง (Checker, Tartan) เป็นการทอลายริ้วโดยจัดเรียงเส้นยืนเป็นลายริ้วรอไว้ แล้วพุ่งเส้นยืนสลับสีขัดกัน เกิดเป็นลวดลายตาราง

ยกตะขอ, ยกเขา (Twill) เป็นเทคนิคการทอโดยยกตะขอกอพิเศษ ๓-๔ ตะขอ แยกเส้นขึ้นลง แต่ไม่ได้เพิ่มเส้นพุ่งพิเศษแต่อย่างใด เกิดเป็นลวดลายในตัว เป็นการเพิ่มความหนาให้กับผืนผ้า

ขิด (Continuous supplementary weft) เป็นการนำลวดลายบนผืนผ้าจากการเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษ จากริมผ้าด้านหนึ่งสู่อีกด้านหนึ่ง เกิดเป็นลวดลายสีเดียวกันตามแนวหน้าผ้า ส่วนกลุ่มชาวไทลื้อ เรียกเทคนิคนี้ว่า มุก

จก (Discontinuous supplementary weft) เป็นการทอลวดลายบนผืนผ้าจากการใช้นิ้วมือ หรือชนมนัน ยกเส้นยืนแล้วเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษ เกิดลวดลายเฉพาะจุดเป็นช่วง ๆ เกิดลวดลายได้หลายสีสัน

มุก (Continuous supplementary warp) เป็นการทอลวดลายบนผืนผ้าจากการเพิ่มเส้นด้ายยืนพิเศษ เกิดเป็นลวดลายสีเดียวกันตามแนวเส้นยืน

เกาะ หรือ ล้าง (Tapestry weaving) เป็นการทอผ้าให้เกิดลวดลายโดยการเกี่ยวด้ายเส้นพุ่งเป็นห่วงรอบเส้นยืนเพื่อยึดเส้นพุ่งแต่ละช่วงไว้ สอดกลับไปมาเป็นช่องสีต่าง ๆ ตามต้องการโดยไม่ต้องเพิ่มเส้นพุ่งพิเศษ เกิดเป็นลวดลายที่สวยงาม

ปั่นโก่ (Twisted yarn) เป็นการนำด้ายสองสีมาปั่นตีเกลียวกันแล้วนำมาทอ เกิดเป็นลวดลายคล้ายทางกระรอก เรียกว่า “ผ้าทางกระรอก” บางพื้นที่เห็นคล้ายตะไคร่น้ำ หรือ โก่ เลยเรียกว่า ปั่นโก่

มัดหมี่เส้นยืน (Warp ikat) เป็นการมัดย้อมเส้นยืนเป็นลวดลายตามที่ต้องการก่อนนำมาทอ เกิดเป็นลวดลายตามแนวเส้นยืน

มัดหมี่เส้นพุ่ง (Weft ikat) เป็นการมัดย้อมเส้นพุ่งเป็นลวดลายตามที่ต้องการก่อนนำมาทอลวดลายเกิดตามแนวเส้นพุ่งขนานกับหน้าผ้า

ปัก (Embroidered) นำวัสดุต่าง ๆ มาปักลงบนเนื้อผ้าเพื่อให้เกิดลวดลาย เช่น การปักด้วยด้ายสีแบบ cross stitch ของชาวเมี่ยน การปักลูกเดือย ลูกปัด ของชาวกระเหรี่ยง การปักหน้าหมอนด้วยดินเงินดินทอง ของกลุ่มชาวไทยวน เป็นต้น

บาติก (Batik) เกิดจากการนำเทียนไขละลายมาวาดลงบนผืนผ้าเป็นลวดลายตามต้องการ แล้วนำผ้าไปย้อมสีโดยวิธีย้อมเย็น(cold dye) แล้วนำผ้ามาต้มเพื่อละลายเอาเทียนที่ติดออก ส่วนที่ไม่ติดสีจะเกิดเป็นลวดลายตามที่วาดไว้ ในภาคเหนือพบในกลุ่ม ม้ง ผ้าเขียนเทียน ก็เรียก

อัดจีบ,อัดพลีต (Pleated) ผ้าที่ถูกจีบพับทบซ้อนกัน เกิดเป็นสันสลับขึ้นลง ยึดและหดตามแนวผ้าที่จีบไว้ ชาวม้งตกแต่งกระโปรงด้วยวิธีนี้

ถัก (Macrame)เป็นการถักเส้นด้ายเพื่อให้เกิดลวดลายที่สวยงาม เช่น ถักชายผ้าที่นอน(ผ้าหอบ) ผ้าปูโต๊ะ

"ผ้า" อัตลักษณ์
เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

6. หน้าที่การใช้สอย บริบททางวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี คติความเชื่อ ของสังคมนั้น ๆ จะเป็นตัวกำหนดรูปแบบและหน้าที่ของผ้า ผ้าทอในภาคเหนือ แบ่งได้ตามหน้าที่ใช้สอยได้ 3 ประเภท คือ

เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เสื้อผ้าเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพของมนุษย์ มนุษย์ทอผ้าเพื่อที่จะนำมาประดิษฐ์ตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่ม ป้องกันอันตรายและให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย นอกจากนี้ แต่ละกลุ่มชนยังทอผ้าและตัดเย็บเครื่องแต่งกายที่แสดงออกถึงตัวตนของแต่ละกลุ่มชนจนเกิดเป็นเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไทต่าง ๆ ทั้งไทยวน ไทลื้อ กลุ่มชาวไทยภูเขา ม้ง เมี่ยน กะเหรี่ยง ลัวะ

ในสังคมภาคเหนือ งานทอผ้าเป็นงานของผู้หญิง เป็นคุณสมบัติสำคัญที่พึงมีสำหรับผู้หญิงในสมัยอดีต ผู้หญิงจึงทอผ้าที่แสดงออกถึงวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต ความเชื่อผ่านทางลวดลายของผืนผ้าและเครื่องแต่งกายของสตรี เพื่อแสดงออกถึงชาติพันธุ์ของตนเอง ยกตัวอย่าง ผ้าชิ้นตีนจกของสตรีกลุ่มไทยวน ผ้าชิ้นลายเกาะลัวะของสตรีไทลื้อ ผ้ากระโปรงพลีตบาติกของสตรีชาวม้ง เป็นต้น

ผ้าที่ใช้ในครัวเรือน ในอดีตนอกจากเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายแล้ว ผู้หญิงต้องทอผ้าและตัดเย็บเครื่องเรือนเอาไว้ใช้สอยเอง ได้แก่ เครื่องนอน ประกอบด้วย หมอน สะลี(ฟูก) ผ้าหอบ(ผ้าปูที่นอน) ผ้าห่ม มุ้ง ถูย้อม ผ้าที่ทอมักจะใส่ลวดลายตกแต่งเพื่อความสวยงามและแสดงออกถึงกลุ่มชาติพันธุ์ของตนหรือเมืองที่ตนอาศัยอยู่

ผ้าในพิธีกรรม ในสังคมภาคเหนือ มีพุทธศาสนาเป็นหลักที่คนนับถือ ส่งอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและรูปแบบวัฒนธรรมประเพณี จากความเชื่อ ความศรัทธาที่มีต่อศาสนา และแรงศรัทธาทำให้เกิดงานสิ่งทอที่เกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนา ได้แก่ ผ้าไตรจีวร ตุ่ง ผ้าห่อคัมภีร์ ผ้าอาสนา เหล่านี้เป็นสิ่งทอที่ผู้หญิงจะทอถวายเอสังสมบุญ เนื่องจากตนเองไม่สามารถบวชได้ สิ่งที่ถวายได้จะทำการประณีตและสวยงาม

สุทธิพันธุ์ เहरา ²

^๒ สุทธิพันธุ์ เहरา (เรียบเรียง)

เอกสารอ้างอิง

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล. (๒๕๕๑). มรดกวัฒนธรรมผ้าทอไทลื้อ. เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ธีรพันธุ์ จันทร์เจริญ. (๒๕๖๐). ผ้ายก. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินตติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง

วิไล พานิชพันธุ์. (๒๕๔๕). ผ้าสิ่งถักทอและผ้าไท. เชียงใหม่ : ซิลเวอร์ม.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและเสาวนีย์ บันสิทธิ์. (๒๕๓๖). แสงดา บันสิทธิ์

ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์(การทอผ้า). กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินตติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

เว็บไซต์อ้างอิง

http://www.thaitextilemuseum.com/Thai/A_๒/B_๗/COTTON/COTTON_๒/cotton_๒.html

<http://sites.google.com/site/phainmthiy๑๒๓๕๘๕๕๕/xupkrn-kar-thx-pha-him>

"ผ้า" อัตลักษณ์
เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

❖ “ผ้าขึ้น” มนต์เสน่ห์แห่งภูษาล้านนา

“ขึ้น” (คำเมือง) เป็นผ้าถุงของผู้หญิง มีลักษณะที่แตกต่างไปตามท้องถิ่น ทั้งขนาด การนุ่งและลวดลายบนผืนผ้า โดยมีการสวมใส่ในประเทศลาวและประเทศไทยโดยเฉพาะทางภาคเหนือและภาคอีสานของไทย

ผ้าขึ้นนับเป็นความภาคภูมิใจอย่างหนึ่งของหญิงไทย ในสมัยโบราณการทอผ้าเป็นงานในบ้าน ลูกผู้หญิงมีหน้าที่ทอผ้า แม่จะสั่งสอนให้ลูกสาวฝึกทอผ้าจนชำนาญ แล้วทอผ้าผืนงามสำหรับใช้ในโอกาสพิเศษ เช่น งานแต่งงาน งานบวช หรือ งานบุญประเพณีต่าง ๆ การนุ่งผ้าขึ้นของผู้หญิงจึงเป็นเหมือนการแสดงฝีมือของตนให้ปรากฏ ผ้าขึ้นที่ทอได้สวยงามมีฝีมือดี จะเป็นที่กล่าวขวัญและชื่นชมอย่างกว้างขวาง

ผ้าขึ้นของไทยมักจะแบ่งได้เป็นสองลักษณะ อย่างแรกคือ ผ้าขึ้นสำหรับใช้ทั่วไป มักจะไม่มีลวดลาย ทอด้วยผ้าฝ้ายหรือด้ายโรงงาน(ในสมัยหลัง) อาจใส่ลวดลายบ้างเล็กน้อยในเนื้อผ้า อีกอย่างหนึ่ง ผ้าขึ้นสำหรับใช้ในโอกาสพิเศษมักจะทอด้วยความประณีตเป็นพิเศษ มีการใส่ลวดลาย สีสันทงาม และใช้เวลาทอนานนับแรมเดือน

ขนาดและลักษณะของผ้าขึ้นนั้นขึ้นกับฝีมือ ธรรมเนียม ขนบการทอในแต่ละท้องถิ่น และยังขึ้นกับขนาดของก๊อด้วย การทอผ้าด้วยกี่หน้าแคบ จะได้ผ้าที่แคบ ผ้าขึ้นสำหรับใช้จริงจึงต้องนำมาต่อเป็นผืนให้กว้างขึ้น อย่างไรก็ตามผ้าขึ้นในปัจจุบันจะทอด้วยกี่หน้ากว้าง ไม่ต้องต่อผืนอย่างในสมัยโบราณอีกต่อไป

ผ้าขึ้นไทยวนล้านนาส่วนมาก มีโครงสร้างคล้ายกัน คือ ประกอบด้วย 3 ส่วนหลักได้แก่

- 1) หัวขึ้น เป็นส่วนบนสุดของขึ้น ไม่นิยมทอลวดลาย บางแห่งใช้ผ้าขาว แดง น้ำตาล หรือ ดำ เย็บเป็นหัวขึ้น และเหน็บปกไว้ มองไม่เห็นจากภายนอก
- 2) ตัวขึ้น เป็นส่วนหลักของขึ้น อาจมีการทอลวดลายริ้วสลับสีแนวขวาง ขนานกับลำตัว ในลักษณะของลวดลายที่กลมกลืนโดยรวม หากแต่ในรายละเอียดกลับมีการใส่เส้นสีตัดกันให้เกิดน้ำหนักของสีที่มีมิติ ที่เรียกว่า “ตำ” หรือ “ตำขึ้น” ที่อาจแตกออกเป็นลวดลายเฉพาะลงไป ดังเช่น “ตำสามแลว” “ตำหมู่” หรือ “ตำเหลือง” และ “ตำมะนาว” เป็นต้น

3) ตีนขึ้น เป็นส่วนสุดของขึ้น ในบางท้องถิ่นนิยมทอลวดลายเป็นพิเศษ สำหรับต่อตีนขึ้นโดยเฉพาะ มีขนาดแคบบ้าง กว้างบ้าง ที่ทอด้วยเทคนิคการจก เช่น ขึ้นตีนจก ขณะที่ขึ้นในชีวิตประจำวันจะต่อด้วยผ้าพื้นสีเข้ม

โดยเฉพาะชาวล้านนาเรียกผ้าถุงสำหรับผู้หญิงว่า “ขึ้น” เช่นกัน ผ้าขึ้นคือผ้าที่เย็บเป็นถุงสำหรับผู้หญิงนุ่ง จะมีขนาดสั้น ยาว และกว้าง แคบ ต่าง ๆ กันไป ขึ้นอยู่กับรูปร่างของผู้นุ่ง และวิธีการนุ่ง นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับโอกาส เวลา และสถานที่ ตลอดจนอาจจะเปลี่ยนแปลงตามความนิยมในแต่ละยุคสมัยด้วย โครงสร้างของผ้าขึ้นโดยทั่วไป ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนเอวหรือหัวขึ้น และส่วนตีนขึ้น และส่วนตีนขึ้น สำหรับผ้าขึ้นที่ใช้ในโอกาสพิเศษ เช่น ในพิธีกรรม ในงานทำบุญที่วัด จะต่อตีนขึ้นด้วยผ้าทอพิเศษด้วยเทคนิคการ “จก” มีการตกแต่งลวดลายงดงามกว่าปกติ เรียกว่า “ผ้าขึ้นตีนจก” ลวดลายของขึ้นตีนจกนั้นมีความหลากหลายสูงมากตามท้องถิ่น แต่โดยรวมแล้ว ลวดลายทั้งหมดล้วนได้แนวคิดมาจาก “ธรรมชาติรอบตัว” “คติความเชื่อ” และ “พุทธศาสนา” โดยผ้าขึ้นตีนจกในเขตภาคลุ่มแม่น้ำปิงที่มีชื่อเสียงโด่งดัง

ตัวอย่างเช่น ผ้าชิ้นดินจกในเวียงเชียงใหม่ที่เป็นความนิยมในหมู่คหบดีและเจ้านาย นอกจากนี้ยังมีผ้าชิ้นท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น ทั้งจากอำเภอมะแม่ม สันป่าตอง จอมทอง ฮอด ดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ และผ้าชิ้นดินจกจากอำเภอเมืองลำพูน บ้านโฮ่ง ป่าซาง ลี้ จังหวัดลำพูน ตลอดจนผ้าชิ้นลุ่มน้ำวัง อันได้แก่ ผ้าชิ้นดินจกจากอำเภอเมือง แม่ทะ เกาะคา เกิน จังหวัดลำปาง เป็นต้น

“ผ้าชิ้นลุ่มน้ำปิงและวัง”

โดย ผศ.เสียรชาย อักษรดิษฐ์

จากภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้ทรงคุณวุฒิด้านผ้าทอล้านนา

ผ้าทอพื้นบ้านพื้นเมืองของชาวเชียงใหม่ในอดีต คือ มรดกทางศิลปวัฒนธรรมอันมีคุณค่าทั้งทางด้านรูปแบบทั้งงดงาม วิธีการทอที่ประณีต ละเอียดอ่อน และคุณค่าทางด้านวิชาการที่สะท้อนถึงความเป็นมา ความสัมพันธ์และวิถีชีวิตของกลุ่มชน ที่อนุชนรุ่นหลังควรจะได้เรียนรู้อย่างเข้าใจ

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล

แพทรีเซีย เน้นหนา

โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

❖ “ผ้าปักลูกเต๋อย” ลายโบราณชนเผ่ากะเหรี่ยง (ปกากะญอ)

หัตถภูษากับวัฒนธรรมร่วมทางชาติพันธุ์

ชนเผ่ากระเหรี่ยง (ปกากะญอ) ที่ยังคงแต่งกายตามแบบดั้งเดิม จะมีการทอผ้าชิ้นใช้เอง ทั้งนี้เป็นเพราะรูปแบบเครื่องแต่งกายส่วนใหญ่ จะใช้ผ้าหน้าแคบ ผืนยาวมาเย็บประกอบกันเป็นผืน ลักษณะผ้าดังกล่าวหาซื้อไม่ได้ในตลาดทั่วไป ทำให้กะเหรี่ยง ยังคงรักษาภูมิปัญญาในการทอผ้าและสืบทอดสู่ลูกหลานมาจนถึงปัจจุบัน ในปัจจุบันกลุ่มกะเหรี่ยงที่ยังคงสวมใส่เครื่องแต่งกายประจำเผ่าในวิถีชีวิตมีเพียงกลุ่มโป และกลุ่มสะกอเท่านั้น ทั้งนี้กะเหรี่ยงแต่ละกลุ่มนอกจากจะมีการแต่งกายที่แตกต่างกัน กะเหรี่ยงกลุ่มเดียวกันแต่อยู่ต่างพื้นที่กัน ก็มีลักษณะการแต่งกายที่ไม่เหมือนกัน เช่น กะเหรี่ยงโปแถบอำเภอมะแม่มะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน แต่งกายมีสีสันมากกว่าแถบอำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ หรือ หญิงกะเหรี่ยงสะกอแถบจังหวัดแม่ฮ่องสอน อำเภอมะแม่มและกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ ตกแต่งเนื้อผ้ามีลวดลายหลากหลายและละเอียดมาก แต่กระนั้นทุกกลุ่มในทุกพื้นที่ก็ยังคงรักษาลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมในการแสดงสถานะของหญิงสาวและหญิงแม่เรือน (แต่งงานแล้ว) ไว้เช่นเดียวกัน คือ หญิงทุกคนที่ยังไม่ได้แต่งงาน ต้องสวมชุดยาวกรอมเท้าสีขาว เรียกว่า “ชุดเขวา” เมื่อแต่งงานแล้วจะต้องเปลี่ยนมาสวมใส่เสื้อ “เชชู” และผ้าถุงคนละท่อนเท่านั้น ห้ามกลับไปสวมใส่ชุดยาวสีขาวอีก

"ผ้า" อัตลักษณ์
เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

หลังจากชาวกะเหรี่ยงทำการทอผ้าและเย็บเป็นผืนเรียบร้อยแล้ว ก็จะเป็นการทำลวดลายบนผืนผ้าให้สวยงาม ส่วนใหญ่กะเหรี่ยงสะกอจะนิยมปักประดิษฐ์ลวดลายบนเสื้อผู้หญิงแม่เรือน ลักษณะการประดับประดาจะใช้ด้ายหลากสีปักสลับลูกเต๋อย ซึ่งเป็นพืชที่กะเหรี่ยงต้องปลูกไว้เพื่อใช้ในกิจกรรมนี้โดยเฉพาะ ลวดลายการปักผ้าของกะเหรี่ยงส่วนใหญ่เป็นการลอกเลียนแบบจากธรรมชาติ ทั้งลายปักด้วยด้าย เช่น ลายเสือกอข่าพอ (ลายดอกมะเขือพวง) ลายเก๋อเปหมื่อนื้อ (ลายสามัคคีธรรม) ลายเก๋อเปผล่อ หรือ เก๋อเปโพ (ลายมะเขือพวง) ลายชะแอ๊ะ (ลายแบ่ง) ลายโยฮ่อก้อ (ลายเกล็ดนົມ) ลายเขมิกอ (ลายดอกขบา) และลายปักลูกเต๋อย เช่น พะโดกิ (ลายงูเหลือม) ที่ลูกา (ลายบอกน้ำเต้า) ลอเม่อเาะ (ลายต่อลูกเต๋อย) และ ชิพอ (ลายตัวบึ้ง) เป็นต้น

ลักษณะเสื้อปักลูกเต๋อย ส่วนใหญ่มักจะปักตกแต่งบริเวณชายเสื้อด้านล่างเป็นส่วนใหญ่การผสมผสานลายมักใช้ลายลูกเต๋อยเป็นแนวกำหนดก่อน เพื่อให้ได้ช่องว่างที่จะเป็นแนวปักลวดลายชัดเจน จากนั้นจึงปักด้ายลงไป ปกติการปักลูกเต๋อยประดับชายเสื้อผู้หญิง จะใช้วิธีปักหลังจากเย็บผ้าประกอบเป็นตัวแล้ว โดยร้อยลูกเต๋อยเข้ากับเส้นด้ายขวางระหว่างด้ายยืน โดยให้ลูกเต๋อยลอยตัวอยู่บนผืนผ้า เมื่อประกอบเป็นลวดลายแล้วจึงปักทับด้ายสลับสีลงในช่องระหว่างลูกเต๋อยเหล่านั้น เป็นการทำลวดลายบนผืนผ้าให้สวยงามหลังจากเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว สีลูกเต๋อยที่ใช้ จะเป็นสีขาวซึ่งชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าลูกเต๋อยสามารถป้องกันภูตผีได้ ส่วนด้ายที่นิยมใช้ปักสลักลูกเต๋อย จะใช้ทุกสีและให้น้ำหนักกับสีแดง สีเหลือง และสีขาว สีประกอบ ได้แก่ สีชมพู สีน้ำเงิน สีส้ม สีเขียว เป็นกลุ่มสีที่นำมาใช้ภายหลัง และนิยมใช้กันมากขึ้นด้วยเหตุผลที่สีสวยและสีไม่ตก

เรื่องราว บอกเล่าที่มา ภูษาล้านนา : จังหวัดลำปาง

จังหวัดลำปางกับการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย สื่อสะท้อนทางด้านความนิยมในการแต่งกายของสตรีในราชสำนักตั้งแต่ช่วงรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ซึ่งวัฒนธรรมการแต่งกายของสตรีทั้งในราชสำนักและสตรีชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงไปจากการนุ่งผ้าแถบและโจงกระเบน ไปสู่การนุ่งเสื้อแบบเสื้อแพรไหม ลูกไม้ตัดแบบตะวันตก จนกระทั่งในช่วงรัชกาลที่ 6 การแต่งกายเปลี่ยนแปลงไปสู่สตรีในราชสำนักสยามนิยมการแต่งกายด้วยการนุ่งผ้าซิ่น สวมเสื้อแพรโปร่งบาง ซึ่งเป็นรูปแบบที่เป็นพระราชนิยม โดยในช่วงนั้นการนุ่งผ้าซิ่นของสตรีในราชสำนักสยามมักนิยมนุ่งผ้าซิ่นลายเชิงเป็นหลักจะเห็นได้ว่าผ้าซิ่นล้านนาก็ยังคงแฝงอยู่ในวัฒนธรรมของราชสำนักสยามนับตั้งแต่ยุคสมัยของพระราชชายา เจ้าดารารัศมี เรื่อยมาทั้งยังมีการผสมผสานรูปแบบการแต่งกายที่หลากหลายมากขึ้น เช่น มีการส่วนชุดกิโมโนตามแบบญี่ปุ่นแต่นุ่งผ้าซิ่นตาแบบล้านนา หรือใช้ผ้าซิ่นแทนกระโปรงแบบตะวันตก เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกของชาวล้านนา โดยเฉพาะในเขตพื้นที่จังหวัดลำปางนั่นก็คือ ความนิยมในการนุ่งซิ่นตามากกว่าการนุ่งผ้าซิ่นตีนจก

นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจ ยังส่งผลให้วัฒนธรรมการแต่งกายมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย จากเดิมที่มีการทอผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือน เมื่อมีเทคโนโลยีจากต่างประเทศเข้ามาอำนวยความสะดวกในเรื่องของการทอให้ง่ายมากยิ่งขึ้น รวมไปถึงการค้าขายที่จากเดิมใช้เส้นทางการค้าแบบวัวต่างม้าต่าง และการล่องเรือ สู่ยุคของการใช้รถไฟเข้ามาอำนวยความสะดวกในการขนส่งมากยิ่งขึ้น ในช่วงปี 2463 – 2465 เส้นทางรถไฟสายเหนือได้เดินทางมาถึงนครลำปาง ทำให้ผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายจากกรุงเทพมหานครเข้ามาสู่ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น กระแสความนิยมของสินค้าและเครื่องใช้ต่างๆที่มาพร้อมกับรถไฟส่งผลการลดบทบาทและความ

"ผ้า" อัตลักษณ์
เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

นิยมต่างๆเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย การที่จะนุ่งตีนจกแบบดั้งเดิมเป็นเรื่องที่ย่างยากทำให้เสื่อมถอยความนิยมไป ส่งผลให้คนหันมานิยมขึ้นตามากขึ้นจากเดิมที่เป็นแค่ชั้นพื้นที่ใส่ในชีวิตประจำวัน กลายเป็นชั้นที่สามารถใส่ออกงานได้ทุกโอกาสปรับเปลี่ยนเพียงวัสดุที่ใช้เท่านั้นเช่น หากอยู่ในบ้านอาจเป็นเพียงการนุ่งขึ้นผ้าฝ้ายทั่วไป แต่หากไปร่วมกิจกรรมสำคัญอาจเปลี่ยนเป็นขึ้นใหม่แทน ความนิยมในการนุ่งขึ้นตีนจกจึงลดลง ผู้ทอหันมาทอผ้าขึ้นตามากยิ่งขึ้น ทำให้การถ่ายทอดในเรื่องของเทคนิคการจกถูกเลือนหายไปขาดการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับรุ่นต่อไป

อัตลักษณ์แห่งผ้าของจังหวัดลำปางที่โดดเด่นประการหนึ่ง คือ ขึ้นตีนจกลำปาง ทั้งนี้หลายคนคงนึกภาพไม่ออกว่าเป็นแบบไหน ขึ้นตีนจกลำปางนั้นแบ่งออกเป็นสองกลุ่มคือขึ้นตีนจกที่ใช้ในราชสำนักจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับขึ้นตีนจกในราชสำนักเชียงใหม่เพราะลำปางและเชียงใหม่มีความสัมพันธ์ทางเชื้อสายราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนขึ้นที่ใช้ในราชสำนักของลำปางจึงนิยมสั่งทำจากเชียงใหม่เป็นหลักส่วนขึ้นตีนจก ที่ใช้ในกลุ่มชาวบ้านแถบชานเมืองของลำปางนั้น จะมีความแตกต่างจากขึ้นในราชสำนักคือลวดลายบนตีนจกจะไม่มีแบบแผนชัดเจน ขึ้นอยู่กับความชอบของผู้ทอ เน้นสีฉูดฉาด แต่อย่างไรก็ตามลวดลายก็ยังมีเอกลักษณ์ของชาวไทยยวนดั้งเดิมที่มีจุดกำเนิดร่วมกันที่เมืองเชียงแสน

ปัจจุบันขึ้นตีนจกของลำปางนับได้ว่าเป็นขึ้นตีนจกที่หาได้ยากที่สุด ผ้าขึ้นตีนจกที่เป็นผืนดั้งเดิมพบได้น้อยกว่าเมืองอื่นๆในภาคเหนือ ผ้าขึ้นตีนจกลำปางนับได้ว่าเป็นผ้าขึ้นที่มีเอกลักษณ์และมีความสวยงามเนื่องจากเป็นกลุ่มขึ้นที่ได้รับอิทธิพลทั้งจากเชียงแสนและจากราชสำนักเชียงใหม่ โดยลวดลายส่วนใหญ่ของผ้าขึ้นรุ่นแรกนั้นจะอยู่ในกลุ่มขึ้นตระกูลเชียงแสน โดยจะเน้นการจกลวดลายที่ไม่ค่อยถี่มากนักและจกบนผ้าพื้นสีแดงเป็นหลักและลวดทอนในส่วนของเล็บขึ้นออกไป แตกต่างจากผ้าตีนจกของทางเชียงใหม่ที่จะจกลายให้ถี่จนเต็มเนื้อผ้า นอกจากนี้เอกลักษณ์อีกประการหนึ่งของขึ้นตีนจกลำปางนั้นก็คือการจกลายที่เรียกว่าลายเครือกาบหมากหรือคิ้วดอกเอื้อง ซึ่งเป็นกลุ่มลายที่พบในเขตพื้นที่เมืองลำปางและเมืองลองเท่านั้น เนื่องจากเมืองลองเป็นเมืองหนึ่งที่เคยขึ้นตรงต่อนครลำปาง ทำให้กลายเป็นแหล่งทอตีนจกที่สำคัญให้กับเมืองลำปางตั้งแต่อดีตและได้มีการพัฒนาต่อมาเรื่อยๆ และเนื่องด้วยเป็นขึ้นที่ไม่ได้ใช้สวมใส่ในชีวิตประจำวันแต่จะใช้ในโอกาสพิเศษสำคัญเท่านั้นทำให้ไม่ได้มีการทอขึ้นบ่อยๆ ขาดการสืบทอดและค่อยๆ สูญหายไป

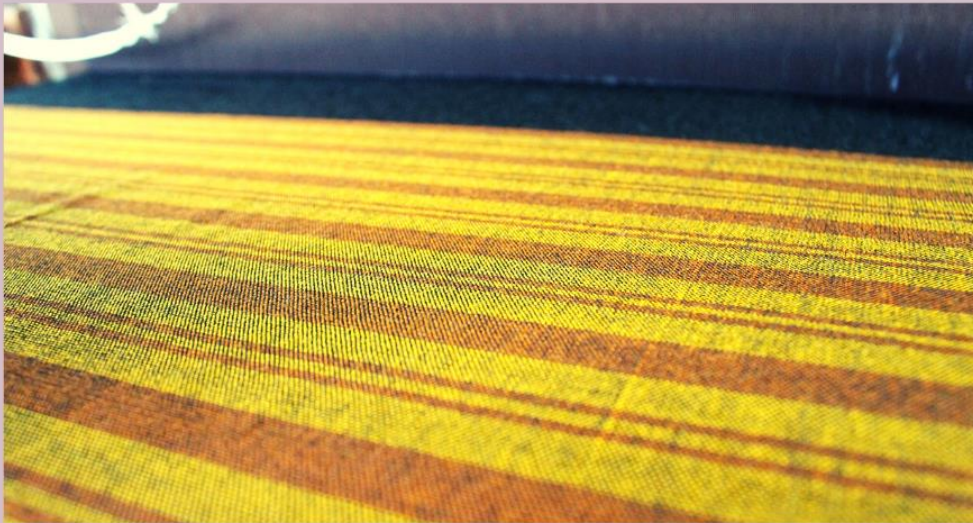
รูปแบบของขึ้นตีนจกเมืองลำปางแม้จะมีลักษณะที่คล้ายกับเชียงใหม่ ลำพูน แต่ก็มีอัตลักษณ์ที่แตกต่างออกไปเช่น การใช้สีซึ่งหากเป็นจกของเจ้านายจะใช้สีที่เหมือนกับแบบราชสำนักเชียงใหม่ แต่หากเป็นจกของชาวบ้านโดยทั่วไปจะมีการใช้ไหมล้วนและไหมผสมที่มีลักษณะโดดเด่นคือ การเล่นสีในการจก ซึ่งขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้ทอ สามารถปรับเปลี่ยนสีได้ตามความชอบหรือความต้องการของผู้ทอเองโดยไม่ได้คำนึงถึงรูปแบบสีว่าจะต้องเหมือนกันตั้งแต่ต้นจนจบ ซึ่งจะไม่พบเทคนิคการทอในลักษณะนี้ในกลุ่มวัฒนธรรมอื่น นอกจากนี้ยังสีที่มักนิยมนำมาจากในผ้าของกลุ่มผ้าขึ้นลำปางมักจะเป็นสีน้ำเงิน คราม และสีเขียว(เขียวมะกอก) ซึ่งทำให้ลวดลายมีสีสันที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ที่ชัดเจนของขึ้นตีนจกลำปางอีกประการหนึ่ง โครงสร้างของรูปแบบการจกส่วนใหญ่จะเน้นการจกลายโคม ลายชั้น และลายนกหรือลายหงส์กินน้ำร่วมต้น ลวดลายมีขนาดใหญ่เนื่องจากลวดทอนลายเครือให้มีขนาดลดลงเพื่อเพิ่มเนื้อที่ให้กับลายหลัก ซึ่งถือเป็นโครงสร้างหลักในการจกลายของผ้าขึ้นตีนจกลำปาง พัฒนาให้ลวดลายมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้นเช่น ลายโคมหงส์ดำ ลายเครือกาบหมาก ลายเชียงแสนหงส์คู่ ลายโคมขอหัก (ขอผักกูด) เอกลักษณ์ที่โดดเด่นอีก

"ผ้า" อัตลักษณ์
เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

ประการหนึ่งของขึ้นดินจกลำปางที่ไม่เหมือนที่อื่นคือ ตัวขึ้นซึ่งโดยปกติจะเป็นขึ้นเหลืองละกอน ยังมีการใช้สีที่เป็นคู่สีพิเศษกว่าเมืองอื่นโดยจะใช้สีเขียวและสีแดง โดยให้สีแดงเป็นสีพื้นและทอขวางด้วยสีเขียวซึ่งเป็นความนิยมในกลุ่มผ้าขึ้นลำปาง

อาจกล่าวได้ว่ารูปแบบเอกลักษณ์ของผ้าขึ้นลุ่มแม่น้ำปิงและวัง มีลักษณะร่วมกันอยู่หลายประการภายใต้วัฒนธรรมไทยวน อีกทั้งมีความสัมพันธ์ของสังคมและเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกัน หากแต่ในแต่ละท้องถิ่นยังสามารถสร้างความโดดเด่นในรายละเอียดของสีสันทน ลวดลาย ตลอดจนเทคนิคการทอที่สลับซับซ้อนแตกต่างกันไป นอกจากนี้ยังมีพัฒนาการของรูปแบบที่ได้รับความนิยมในแต่ละยุคสมัยแตกต่างกัน อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการผลิตที่ได้ถดถอยในบางรูปแบบจนเลิกผลิตไปในที่สุด อีกทางหนึ่งก็ได้กลายเป็นวัตถุที่สูงค่าในความเป็นโบราณวัตถุประเภทสิ่งทอที่มีความต้องการของผู้สนใจและสะสมของเก่า ถึงกระนั้นสาเหตุดังกล่าวยังจะได้ผลักดันให้เกิดการผลิตซ้ำในงานสิ่งทอที่อิงอยู่กับรูปแบบดั้งเดิมที่เคยมีการสร้างงานในท้องถิ่นต่าง ๆ ขึ้นมาอีกวาระหนึ่งจึงนับได้ว่าในรอบสามทศวรรษที่ผ่านมาการสืบสานงานสิ่งทอแพรวพรรณในล้านนาได้มีการฟื้นฟูและเผยแพร่กลับคืนขึ้นมาโดยกลุ่มช่างผู้ผลิต กลุ่มผู้บริโภคหน้าใหม่ ๆ จากผลงานของการสนับสนุนทั้งภาครัฐและเอกชน อีกทั้งคุณูปการของสื่อแขนงและประเภทต่าง ๆ รวมถึงการสื่อสารที่ก้าวล้ำทันสมัยในโลกดิจิทัลในเวลานี้

"ผ้า" อัตลักษณ์
เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

อำเภอเมืองลำปาง : กลุ่มผ้าทอมือบ้านบ่อแฮ้ว

กลุ่มผ้าทอมือบ้านบ่อแฮ้ว ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลบ่อแฮ้ว ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2553 ภายใต้การหนุนนำของกลุ่มชาวบ้านตำบลบ่อแฮ้ว เพื่อผลิตสินค้าเกี่ยวกับผ้าทอที่มาจากฝีมือของชาวบ้านบ้านบ่อแฮ้ว โดยในระยะแรกทางกลุ่มมีสมาชิกประมาณ 30 คน ซึ่งเป็นกลุ่มแม่บ้านที่ว่างจากการทำงานประจำหรือจากการทำการเกษตร โดยได้ให้สมาชิกในกลุ่มไปเรียนรู้กรรมวิธีในการทอผ้าจากกลุ่มทอผ้าบ้านน้ำโทอง แล้วนำองค์ความรู้มาต่อยอดในการทอผ้าของกลุ่ม ทั้งนี้ทางกลุ่มเองยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายในพื้นที่เช่น การสนับสนุนจากเทศบาลตำบลบ่อแฮ้วในด้านงบประมาณ และจากพัฒนาชุมชนจังหวัดในการส่งเสริมองค์ความรู้และเทคนิคในการทอ เป็นต้น

ในอดีตชาวบ้านในพื้นที่บ้านบ่อแฮ้วมีการทอผ้าใช้ในครัวเรือน โดยใช้กรรมวิธีดั้งเดิมในการทอด้วยการใช้ฝ้ายพื้นเมืองหรือที่เรียกว่าฝ้ายดอก บั่นและอัดฝ้ายด้วยตนเองซึ่งส่วนใหญ่มักจะทอเป็นผ้าห่มที่เรียกว่า ผ้าห่มตากีบ หรือหากเป็นเสื้อผ้าหรือผ้าชิ้นก็มักจะย้อมด้วยสีครามเป็นหลัก ด้วยยุคสมัยที่เปลี่ยนไปการทอผ้าด้วยฝ้ายพื้นเมืองได้รับความนิยมน้อยลง และการเข้ามาของไหมประดิษฐ์และฝ้ายจากโรงงานที่หาซื้อง่าย สะดวกต่อการนำมาผลิตสินค้าจึงได้รับความนิยมมากกว่า

ผ้าชิ้นที่ทางกลุ่มทอในปัจจุบันเป็นการทอด้วยกี่กระตุก โดยส่วนใหญ่จะทอเป็นลายพื้นฐานเช่น ลายตาไก่ ลายตาล่อง ผ้าก่านคอควาย เป็นต้น แต่ผ้าที่เป็นลายเอกลักษณ์ของกลุ่มคือ **ผ้าทอลายเวียงละกอน** โดยเป็นผ้าทอที่เน้นการทอด้วยสีเหลืองและสีดำสลับกันทั้งทั้งผืน ซึ่งเป็นผ้าทอที่ได้รับความนิยมและมีการสั่งทอมากที่สุด

"ผ้า" อัตลักษณ์

เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

อำเภอเกาะคา : กลุ่มทอผ้าที่กระตูกบ้านไหล่หิน

กลุ่มทอผ้าที่กระตูกบ้านไหล่หิน ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลไหล่หิน โดยเริ่มก่อตั้งกลุ่มเมื่อปีพ.ศ.2550 ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อรวมชาวบ้านที่มีความต้องการหารายได้เสริมจากอาชีพหลัก จึงได้ตั้งกลุ่มทอผ้าฝ้ายที่กระตูกขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ส่งเสริมอาชีพสตรีภาคเหนือในด้านการเรียนการสอนทอผ้าฝ้ายที่กระตูก นอกจากนี้ยังได้รับความอนุเคราะห์จากเทศบาลตำบลไหล่หินซึ่งได้มอบที่กระตูกให้กับกลุ่มแม่บ้านไหล่หิน ด้วยการสนับสนุนในระยะแรกทำให้กลุ่มเกิดแนวคิดในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสู่การเป็นหนึ่งในตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP)

ผ้าทอของกลุ่มทอผ้าที่กระตูกบ้านไหล่หิน ได้นำเอาภูมิปัญญาการทอผ้าฝ้ายที่กระตูกที่มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษ ผสมผสานกับแนวความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ต่างๆ ให้เกิดผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น แต่ยังคงไว้ซึ่งลวดลายที่มีเอกลักษณ์สวยงามและผสมผสานทั้งลวดลายโบราณและลวดลายที่คิดค้นใหม่ได้อย่างลงตัว

กลุ่มทอผ้าที่กระตูกบ้านไหล่หิน เป็นกลุ่มทอผ้าที่มีการผสมผสานเทคนิคการทอที่หลากหลายเช่น การโกผ้าฝ้าย โดยเป็นการนำเส้นฝ้ายสองสีมาปั่นให้ขึ้นเกลียวเป็นเส้นเดียวแล้วนำมาทอเรียกว่า ชิ่นโก รวมไปถึงเทคนิคการมัดย้อม ลวดไปถึงลวดลายที่เนเอกลักษณะเช่น ลายซิ่นา ลายเกล็ดเต่า ลายตาเกี้ยว ลายสายฝน ลายก่านคอควย ลายดอกแก้ว เป็นต้น ซึ่งสามารถพบได้ในแหล่งทอผ้าแห่งนี้

"ผ้า"
อัตลักษณ์
เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

อำเภอเสริมงาม : ตูบแก้วมา

ตูบแก้วมา ตั้งอยู่เลขที่ 198 หมู่ 6 บ้านนาเดา ตำบลเสริมซ้าย ก่อตั้งขึ้นเมื่อ ปีพ.ศ. 2526 จากการรวมตัวกันของกลุ่มทอผ้าบ้านนาเดา โดยมีนางจันทร์คำ แก้วมา เป็นผู้นำเพื่อหารายได้เป็นอาชีพเสริม ต่อมาได้รับการสนับสนุนจากอุตสาหกรรมจังหวัดลำปางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และลวดลาย นอกจากนี้ในปี พ.ศ.2545 ได้รับการสนับสนุนจากโครงการฝ้ายแกมไหม สถาบันวิจัยและพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ด้านการบริหารจัดการการปลูกฝ้าย การผลิตเส้นด้าย และการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ ส่งผลให้สามารถพัฒนาศักยภาพของกลุ่มจนเปิดเป็นศูนย์การเรียนรู้การผลิตเส้นใยและผ้าฝ้ายทอมือสีธรรมชาติบ้านนาเดาในปี พ.ศ.2549

ผ้าทอมือย้อมสีธรรมชาติของตูบแก้วมา เป็นการต่อยอดการผลิตผ้าฝ้ายปั่นมือ ซึ่งมาจากองค์ความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิมและจากประสบการณ์ของผู้ทอสู่การสร้างสรรค์อัตลักษณ์ที่โดดเด่นของผ้าทอตูบแก้วมา คือลายสร้อยดอกหมาก และ ลายเม็ดพริกไทย ซึ่งทอขึ้นโดยผ้าฝ้ายย้อมสีจากธรรมชาติที่มีความงามเฉพาะตัวเป็นเอกลักษณ์ที่สามารถพบได้ที่ตูบแก้วมาเท่านั้น

"ผ้า"
อัตลักษณ์
เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

อำเภอสบปราบ : กลุ่มทอผ้ากี่คำ

กลุ่มทอผ้ากี่คำ ตั้งอยู่เลขที่ 106 หมู่ 2 ตำบลสมัย เป็นแหล่งผ้าฝ้ายทอมือย้อมสีธรรมชาติ เดิมคือกลุ่มทอผ้าบ้านน้ำหลง แต่ได้มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ภายใต้ชื่อ"กี่คำ" โดยก่อตั้งกลุ่มเมื่อปี 2543 จากการทอดีนจกจากไหมประดิษฐ์ โดยลวดลายที่ใช้ในการทอเป็นลวดลายที่มาจากจังหวัดแพร่ ผ่านการเชิญวิทยากรเข้ามาสอนให้กับสมาชิกในกลุ่มในระยะแรก ซึ่งต่อมาประสบปัญหาในเรื่องของการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ทำให้ทางกลุ่มปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตโดยใช้ผ้าฝ้ายเข้ามาทดแทน

ทั้งนี้ทางกลุ่มยังได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลสมัยในด้านงบประมาณ สำหรับการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตผ้าทอ รวมไปถึงหน่วยงานต่างภายในจังหวัดอาทิ พัฒนาชุมชน อุตสาหกรรมจังหวัด ในด้านการอบรมให้ความรู้ เป็นต้น การทอผ้าของกลุ่มทอผ้ากี่คำเป็นการทอที่สืบทอดภูมิปัญญามาตั้งแต่บรรพบุรุษจนสามารถพัฒนาฝีมือในการทอผ้า โดยเน้นความพิถีพิถันในทุกขั้นตอนตั้งแต่การเพาะเมล็ดฝ้าย การอนุรักษ์ผ้าทอแบบดั้งเดิม รวมไปถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่น จนกลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง

"ผ้า"
อัตลักษณ์
เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

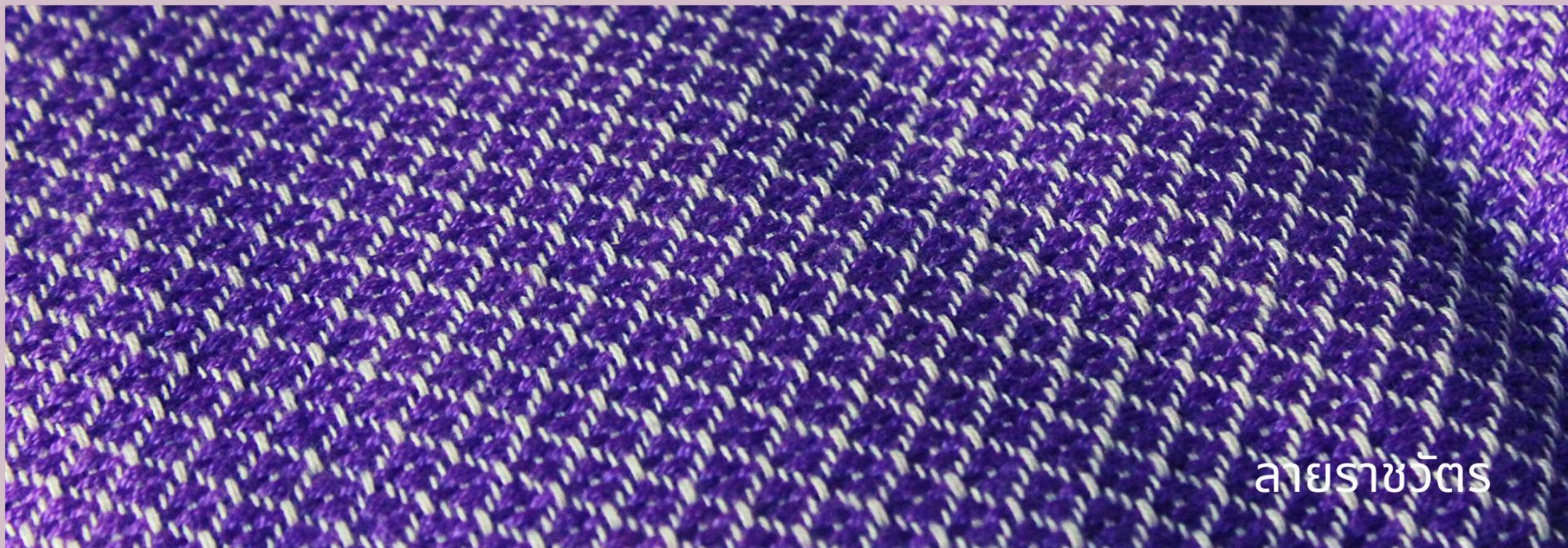
อำเภอเมืองปาน : กลุ่มน้ำมอญแจ้ซอผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ

กลุ่มน้ำมอญแจ้ซอผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ ตั้งอยู่เลขที่ 147 หมู่ 2 บ้านศรีดอนมูล ตำบลแจ้ซอ ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2539 จากการรวมกลุ่มของแม่บ้านบ้านศรีดอนมูล ตำบลแจ้ซอ ที่มีความสนใจและรักงานทอผ้าแบบพื้นเมือง ซึ่งหลายคนก็มีพื้นฐานการทอผ้าเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว นอกจากนี้ ในเกือบทุกหลังคาเรือนในชุมชนบ้านศรีดอนมูลจะมีอุปกรณ์ในการทอผ้าและก็ทอผ้าอยู่เกือบทุกหลัง จึงเป็นสาเหตุหนึ่งในการใช้เวลาว่างหลังจากการทำงานหลักเพื่อหารายได้เสริม จึงได้ร่วมกันคิดออกแบบลวดลายจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว ผนวกเข้ากับภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ได้สืบทอดจากรุ่นปู่ย่าสร้างสรรค์เป็นผลงานผ้าฝ้ายทอมือย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งทางกลุ่มได้นำออกมาจำหน่ายในช่วงเทศกาลตามสถานที่ท่องเที่ยวและหน่วยงานต่างๆ จนเป็นที่รู้จักและได้รับการยอมรับนำไปสู่การส่งเสริมและพัฒนาเป็นสินค้าโอท็อประดับจังหวัด

อัตลักษณ์ที่โดดเด่นของผ้าทอย้อมสีธรรมชาติของกลุ่มน้ำมอญแจ้ซอคือการนำวัสดุจากธรรมชาติมาผลิตเป็นผ้าทอที่มีลวดลายเป็นเอกลักษณ์ มีกระบวนการผลิตต่างๆที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นสีย้อมที่มาจากธรรมชาติ 100% หรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์สู่การเป็น Green Production รวมไปถึงการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่มีความแตกต่างอย่างการนำเส้นใยจากสับปะรดซึ่งเป็นเส้นใยจากธรรมชาติมารังสรรค์จนเป็นผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนอัตลักษณ์ของผ้าทอน้ำมอญได้เป็นอย่างดี ทำให้เห็นถึงความลงตัวของภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับความคิดสร้างสรรค์ของคนรุ่นใหม่ได้เป็นอย่างดี

"ผ้า"
อัตลักษณ์
เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

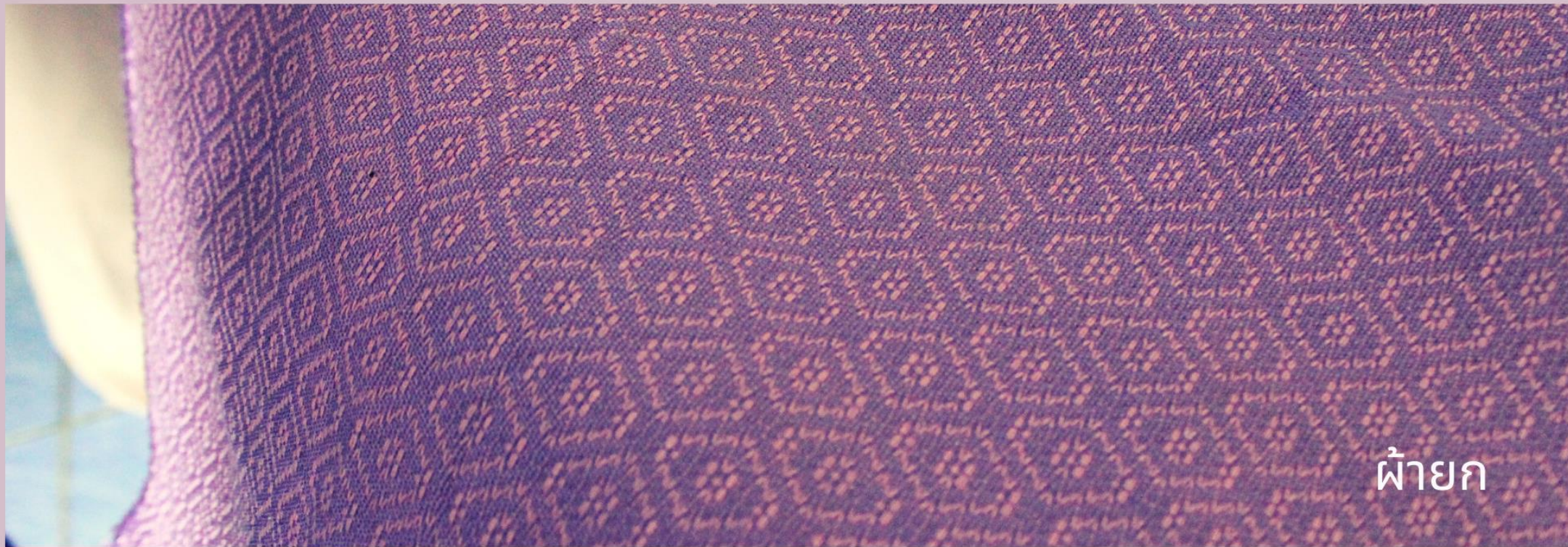

อำเภอเถิน : กลุ่มทอผ้าบ้านท่าช้าง

กลุ่มทอผ้าบ้านท่าช้าง (ทอลาย) ตั้งอยู่เลขที่ 71 หมู่ 2 บ้านท่าช้าง ตำบลแม่วะ เนื่องจากสภาพภาวะทางเศรษฐกิจที่มีการขยายตัวเพิ่มขึ้น ค่าครองชีพสูงขึ้นทำให้ค่าใช้จ่ายในครอบครัวมากขึ้นตามไปด้วย กลุ่มแม่บ้านท่าช้างจึงรวมตัวเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาและเพิ่มช่องทางในการหารายได้เสริม จึงได้ก่อตั้งกลุ่มทอผ้าบ้านท่าช้างขึ้น โดยนำเอาภูมิปัญญาการทอผ้าที่สืบทอดจากบรรพบุรุษสร้างสรรค์ลวดลายบนผ้าทอจนเกิดเป็นอาชีพ สร้างงานสร้างรายได้แก่คนในชุมชน

ผ้าทอบ้านท่าช้างได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆทั้งภายในท้องถิ่นและหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง อาทิ องค์การบริหารส่วนตำบลแม่วะ ศูนย์ส่งเสริมสตรีภาคเหนือ พัฒนาชุมชนในการถ่ายทอดเทคนิคและวิธีการ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการทอผ้าลวดลายโบราณ ซึ่งมีเอกลักษณ์โดดเด่น อาทิ ลายราชวัตร ลายดอกหลวง ลายดอกน้อยที่ได้มาจากลายผ้าห่มส่วนลายที่ถือว่ามีความยากที่สุดคือ ลายเกล็ดเต่า ซึ่งหาผู้ที่เชี่ยวชาญได้ยากเนื่องจากใช้เทคนิคการทอที่ต้องสลับเส้นฝ้ายทอตลอดผืน

"ผ้า"
อัตลักษณ์
เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

อำเภอแจ้ห่ม : กลุ่มทอผ้าวิเซตนคร (บ้านบนดอย)

กลุ่มทอผ้าวิเซตนคร (บ้านบนดอย) ตั้งอยู่เลขที่ 290 หมู่ 3 บ้านใหม่ผ้าขาว ตำบลวิเซตนคร ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2545 โดยเป็นการรวมกลุ่มสมาชิกที่มีความรู้ด้านการทอผ้า เพื่อสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นและหารายได้เสริมจากการเกษตรที่เป็นอาชีพหลัก ทำการทอผ้าด้วยกี่กระตุก พัฒนาสีสันทัน รูปแบบและลวดลาย ทำการเพิ่มคุณค่าผ้าทอด้วยการตัดเย็บเสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้และเครื่องประดับจากผ้า เป็นต้น

ผ้าทอวิเซตนครนั้น มีลักษณะที่โดดเด่นและแตกต่างจากผ้าทอที่อื่นเนื่องจาก ผ้ามีความหนาแน่นใช้งานได้นาน สีไม่ตก และลวดลายที่มีรูปแบบเฉพาะตัวไม่เหมือนกับที่อื่นซึ่งเป็นลวดลายที่ได้มาจากการถ่ายทอดความรู้ของวิทยาการจากรมส่งเสริมอุตสาหกรรม และเป็นลายที่คิดค้นขึ้นมาเอง โดยใช้เทคนิคการทอแบบยกตะกรอ (กึ่งเหยียบ) เพื่อให้เกิดลายบนผ้าหรือที่เรียกว่า ฝ้ายก โดยความยากง่ายของลายขึ้นอยู่กับการยกตะกรอของผ้าแต่ละผืนเริ่มตั้งแต่การยก 4 ตะกรอ ไปจนถึง 8 ตะกรอ รวมไปถึงการพุ่งเส้นด้าย 2 เส้นพร้อมกันซึ่งต้องขึ้นอยู่กับความชำนาญของผู้ทอด้วยเช่นกัน ผ้าทอที่ได้จึงมีราคาค่อนข้างสูงจึงมักได้รับความนิยมในการนำไปตัดเป็นชุดสำหรับพิธีสำคัญเป็นหลัก

"ผ้า"
อัตลักษณ์
เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

อำเภอวาร : กลุ่มสตรีทอผ้าแม่ฮ่อง

กลุ่มทอผ้าวิเชตนคร (บ้านบนดอย) ตั้งอยู่ที่ บ้านแม่ฮ่อง หมู่ 3 ตำบลนาแก ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2548 โดยมีแกนนำในการก่อตั้งกลุ่มคือ นางอาภรณ์ ศิราไพบุญทรัพย์ ได้ริเริ่มชักชวนสตรีบ้านแม่ฮ่องที่มีความสนใจ มีความสามารถในการทอผ้า มารวมกลุ่มกัน โดยมีแนวคิดในการหารายได้เสริมให้แก่ครัวเรือน เนื่องจากวิถีชีวิตของชนเผ่ากระเหรี่ยงนั้นผู้หญิงต้องทอผ้าเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มและใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว จึงอยากรวมกลุ่มคนที่มีความพร้อมในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมาร่วมแบ่งปันความรู้และถ่ายทอดเทคนิควิธีการทอ เพื่อสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ผ้าที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นของบ้านแม่ฮ่อง โดยให้สมาชิกแต่ละคนเป็นทอผ้าที่บ้านของตนเองแล้วทางกลุ่มจะเป็นศูนย์ข้อมูลและจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากฝีมือของสมาชิกกลุ่ม

ผ้าทอบ้านแม่ฮ่อง เป็นการทอผ้าที่ใช้เส้นด้ายจากการย้อมสีด้วยวัสดุธรรมชาติ และใช้เทคนิคการทอจากกี่เอวหรือท่างหลังของชาวปกากะญอ โดยผู้ทอจะมีการคิดลวดลายและออกแบบไว้ก่อนลงมือทอ การเก็บดอกด้วยการยกเส้นด้ายข้ามเส้นเพื่อให้ลายมีความสวยงาม ส่งผลลวดลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีลวดลายดั้งเดิมซึ่งมีต้นแบบมาจากคติความเชื่อและวิถีชีวิต ลวดลายที่ปรับปรุงประยุกต์เป็นลายใหม่ โดยใช้ฐานจากลายเก่ามาปรับ ซึ่งทำให้ผ้าทอมีความสวยงามและทันสมัยมากยิ่งขึ้น

ผ้าทอที่ถูกทอขึ้นทุกครั้งจะต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ในการนำไปใช้งาน หากต้องการนำไปตกแต่งจะต้องคำนึงถึงความสวยงามและจะเพิ่มมูลค่าได้อย่างไร นอกจากผ้าทอที่ถูกนำไปใช้ทำเสื่อ ทำย่าม ทำผ้าซิ่นแล้ว กลุ่มสตรีทอผ้าแม่ฮ่องยังมีการทอผ้าพื้นสิริธรรมชาติเพื่อนำไปใช้สำหรับการตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปอีกด้วย

"ผ้า"
อัตลักษณ์
เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

ผ้าตาโค้ง

อำเภอแม่พริก : กลุ่มสืบสานงานฝ้าย

กลุ่มสืบสานงานฝ้าย ตั้งอยู่เลขที่ 50 หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านดง ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.25๕๙ โดยเริ่มแรกนั้นเป็นการทอผ้าจากภูมิปัญญาของ บรรพบุรุษ โดยเป็นการทอผ้าใช้เองภายในครัวเรือนต่อมาได้หยุดทอไปเนื่องจากส่วนใหญ่ต้องทำอาชีพหลักและการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมการบริโภคที่มุ่งเน้นสิ่งทอสมัยใหม่มากขึ้น ราวปี 2559 จึงได้เกิดแนวคิดในการรื้อฟื้นการทอผ้าเพื่อเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดองค์ความรู้ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นขึ้น ทางกลุ่มได้มีการวางแผนในการสำรวจความสนใจและความ ต้องการของผู้บริโภคเพื่อหาตลาดในการส่งออกสินค้า มีการคัดเลือกวัตถุดิบที่ใช้ในการทอ รวมไปถึงการใช้กรรมวิธีในการทอให้มีรูปแบบที่ผสมผสานระหว่างองค์ความรู้ดั้งเดิมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยเน้นการปั่นฝ้ายและย้อมสีเอง ซึ่งสีที่ใช้สำหรับย้อมเส้นด้ายที่ได้จากการปั่นนั้นจะเป็นสีย้อมจากธรรมชาติซึ่งเป็นวัตถุดิบที่สามารถหาได้ในชุมชนและนำมาย้อม มีวิธีการและเทคนิคที่หลากหลายขึ้นเพื่อให้สีที่ได้มีความหลากหลายและเข้าถึงความต้องการมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ทางกลุ่มยังมีแนวคิดที่จะเปิดเป็นศูนย์การเรียนรู้ การปลูก การปั่นด้าย และการทอผ้า เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับผู้ที่ต้องการศึกษา หรือผู้ที่สนใจให้สามารถเข้ามาเรียนรู้ขั้นตอน วิธีการและรูปแบบของผ้าทอ ปัจจุบันผ้าทอโดยส่วนใหญ่จะเน้นการทอผ้าขึ้น และผ้าพื้นเป็นหลักและทอเป็นผ้าห่มโดยมีจุดเด่นคือการใช้ ลายดอกแก้ว เป็นลายหลักในการทอ

(ที่มา : สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง, 2560. อัตลักษณ์ภูษาล้านนา. โครงการพัฒนาและยกระดับการท่องเที่ยว

พื้นที่กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน 1 กิจกรรมตามรอยอารยธรรมล้านนาตะวันตกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ปีงบประมาณ 2560)

"ผ้า"
อัตลักษณ์
เส้นสาย ลวดลาย และการถักทอ

ภูมิปัญญา (local wisdom) ด้านยารักษาโรค ยาสมุนไพร การนวด ตอกเส้น ชุมชนคนเมือง ลำปางมีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายอิงแอบกับธรรมชาติในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหารการกิน การทำไร่ทำนา หรือแม้แต่การรักษาโรคต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่นิยมนำสมุนไพรที่หาได้ตามพื้นบ้านมาใช้เป็นยาในการรักษาโรคต่าง ๆ ซึ่งความรู้เหล่านี้เองที่เป็นภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น มีการอนุรักษ์สืบทอดต่อกันมาหลายรุ่น

ในส่วนนี้จึงเป็นการนำเสนอภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตที่ควบคู่กับการรักษาความสมดุลของร่างกาย และโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ด้วยวิถีธรรมชาติหรือการแพทย์ภูมิปัญญา ด้วยการใช้สมุนไพร การนวด และการตอกเส้น อันเป็นกระบวนการแยบยลที่ใช้ความเข้าใจในร่างกาย จิตใจ ธรรมชาติ ฤดูกาลและสิ่งรอบตัว เป็นปัจจัยในการดำรงอยู่ และการดูแลรักษา

ยารักษาโรค ยาสมุนไพร
การนวด ตอกเส้น

ภูมิปัญญา (local wisdom) **ด้านที่อยู่อาศัย อาคารสถานที่** การสร้างบ้านเรือนของเมืองลำปาง นอกจากจะสัมพันธ์กับธรรมชาติ การเกษตรและวิถีชีวิตผู้คนแล้ว ยังเกี่ยวเนื่องกับคติความเชื่อในการสร้างบ้านซึ่งมีอยู่ทุกท้องถิ่นแต่ละแห่งมีพิธีการ ความคิด ความเชื่อที่มีทั้งเหมือนกันและแตกต่างกัน นอกจากนี้ยังมีความเชื่อต่อพระ เจ้า ฟ้าสง เทวดา แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แผ่นดิน สายน้ำ ทางลม ฯลฯ ซึ่งมีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันของชาวบ้านอย่างแนบแน่น เมื่อจะกระทำการใดที่เห็นว่าสำคัญ กับการสุขความเจริญ ก็ต้องหาอุบายมาปิดเป่าหรือป้องกัน

ในส่วนนี้ จึงเป็นการรวบรวมนำเสนอรูปแบบบ้านที่อยู่อาศัย รวมถึงอาคารสถานที่ที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากผู้คนในพื้นที่ต่างๆ ในเชิงศิลปะ วัฒนธรรม และแนวคิดกลไกภายใต้ศาสตร์ทางสถาปัตยกรรมนั้นๆ อันเป็นการอธิบายให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนได้ในอีกนัยหนึ่ง

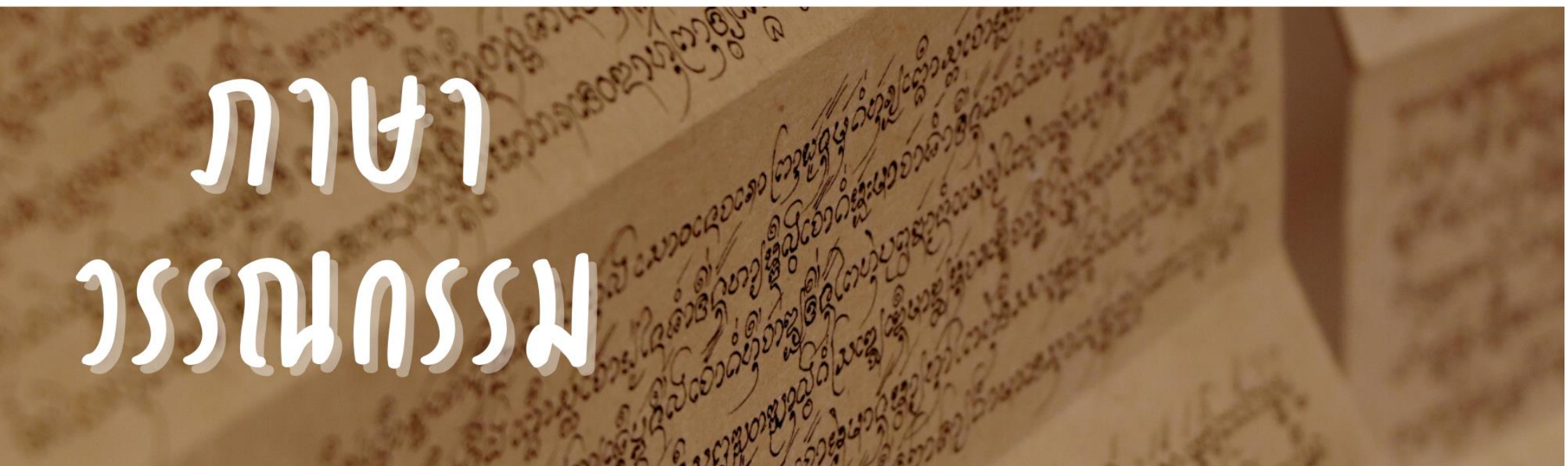

ที่อยู่อาศัย
อาคารสถานที่

ภูมิปัญญา (local wisdom) **ด้านภาษา วรรณกรรม** ซึ่งมีการบันทึกเรื่องราวในอดีตของคนท้องถิ่น ซึ่งมีประเภทของวรรณกรรม 2 ประเภท คือ การถ่ายทอดด้วยปากเปล่าเป็นการบอกเล่าหรือการขับร้อง และการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ คำกลอนบันทึกทางประวัติศาสตร์ นิทานหรือตำราความรู้ต่างๆ โดยใช้ภาษาท้องถิ่นในการจดบันทึก มีรูปแบบการประพันธ์ด้วยภาษาท้องถิ่นที่สวยงาม

สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นภูมิปัญญาของกวีพื้นบ้านในการใช้ท่วงทำนองและลีลาภาษาบ่งบอกถึงอัตลักษณ์อย่างชัดเจน และเป็นเสมือนบทบันทึกของชาวบ้านล้านนาในช่วงเวลานั้น ที่มีความคิดเห็นความรู้สึกต่อเหตุการณ์บ้านเมืองในด้านต่างๆ เป็นความรู้ ภูมิปัญญาที่ชาวบ้านสั่งสมและสืบทอดต่อกันมาหลายรุ่นคน

ในส่วนนี้ ได้มีการนำเสนอ โดยแบ่งหมวดหมู่ออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ ภาษา / วรรณกรรม ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา อาทิ บทสวด บทเทศนาต่างๆ และ ภาษา / วรรณกรรม พื้นบ้าน อาทิ จ้อยซอ คำว เล่าเจ้าย (เรื่องเล่า) ของลำปาง

ภาษา วรรณกรรม

รำเป็ง ลำปาง

บทร้อง-ทำนอง ศักดิ์ รัตนชัย

รำ 1 ปี ง ลำ ป าง

มหาวิทยาลัยศิลปากร

สํ ักวอนบรืบทว้ตลัภษณัวิถัวัฒนธรรสมัอองลำป่าง

ในจ้งหวัดลำป่างและหลายจ้งหวัดในภาคเหนือตอนบน หากเอ่ยชัออาจารย์คัถดี รัตนชัย เชื้อได้ว้ว่าเป็นที่คั่นเคยต่อผู้คนในแถบถึนนี้้อย่างย้ง โดยเฉพาะในแวดวงงานวิชาการ งานการศึกษา งานวัฒนธรรมงานศิลปะ นาฏดนตรี ด้วยเหตุที่บุคคลท่านนี้ได้รับการกล่าวขวัญกัน ในหมู่นักวิชาการว้เป็น **“คัมภีร์ภูมิปัญญา”** อันหมายถึงความเป็นผู้มีความรอบรู้้อย่างลึกซึ้งในสรรพศาสตร์ สรรพวิชาอย่างแท้จริงผู้หนึ่งของชาวเหนือคนเมืองเฮา ทั้งด้านวรรณศิลป์ ดุริยศิลป์ นาฏศิลป์ วิจิตรศิลป์ ประวัติศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา และกิจกรรมสังคม

คัถดี รัตนชัย, คัถดี ส.รัตนชัย,ลักเสริญ รัตนชัย หรือ คัถดี ลักเสริญ รัตนชัย ทุกชื่อนี้ หมายถึงบุคคลท่านเดียวกันที่ได้รับการยอมรับว้เป็นปราชญ์ท้องถิ่น เป็นครูภูมิปัญญา เป็นบุคคลที่มีผลงานอันทรงคุณค่าเป็นที่ประจักษ์มาตลอดระยะเวลาหลายสิบปีในหลากหลายสาขา ไม่ว่าจะเป็นด้านการแสดงพื้นบ้าน การแสดงประยุกต์ ด้านดนตรี การประพันธ์เพลง การถ่ายภาพ งานเขียนหนังสือ งานเขียนรูป งานศิลปะ การต่อสู้ การผลิตหนังสือสิ่งพิมพ์ และอื่น ๆ อีกมากมาย

กล่าวเฉพาะในด้านศิลปะการแสดง ผลงานของปราชญ์ท่านนี้นับได้ว่าอยู่ในระดับบรมครู เนื่องเพราะได้คิดค้นสร้างสรรค์ สืบสาน ถ่ายทอด ปรับประยุกต์จนเกิดผลงานขึ้นเอกมากมาย ความโดดเด่นในงานการแสดงของอาจารย์คัถดี ที่ชัดเจน คือการประยุกต์ใช้ความรู้จากต้นแบบงานศิลปะต่าง ๆ มาคิดค้นเป็นท่าทางท่วงทำนองในงานการแสดง ที่มีลีลาบอกความหมาย ได้อย่างลงตัวหมดจด อาทิ การนำผ้าขาวม้ามาเป็นเครื่องมือในการต่อสู้แทนอาวุธและคิดค้นออกแบบเป็นท่าร้ายรำที่สมจริง การนำท่าทางจากภาพนางรำในจิตรกรรมฝาผนังมาประดิษฐ์เป็นท่ารำที่งดงาม การผลิต สิ่งทอ 12 ขั้นตอนเข้ากับการสาธิตและบรรยายในพิพิธภัณฑ์แก่ครูและนักเรียนการเข้าร่วมนำคณะนาฏศิลป์ จากลำป่างไปทำการแสดงศิลปะพื้นบ้านในงานมหกรรมศิลปะพื้นบ้านนานาชาติเลฟคาต้า ครั้งที่ 37 ที่ประเทศกรีซ และผลงานการแสดงที่รังสรรค์โดยอาจารย์คัถดี รัตนชัย ที่เล่าลือกล่าวขานกัน ถึงขนาดยกให้เป็นการแสดงอันเป็นตัวแทนแห่งเมืองลำป่าง หรือ “เพลงชาติของนาฏศิลป์ลำป่าง” นั่นคือ การแสดงในชุดที่ชื่อว่ารำเงาลำป่าง

เพลงรำเป็งลำปาง ปี 2510 คือเพลงการบ้านของ ศักดิ์ ส.สมัยเป็นศิษย์
ทฤษฎีประสานเสียง น.ท.อารี สุขเกษ หน.ดย.ทอ.ที่ครูประสงค์จะให้สร้างเพลงแนว
ตำนานโอเปร่าอินเดอะเปอร์เซียนมาร์เก็ต โดยโหมดเสียงดนตรีพื้นเมืองลำปางที่มีการ
จับเค้าสำเนียงเพลงที่บอกเป็นทางเหนือในแบบลำปาง ในบทร้อง เรื่องที่ติดพันจึงของเล่า
ถึงประวัติเค้าผีเมงคู่สัญลักษณ์ลำปาง นับแต่บทร้อง “โยงๆตัววันสองลำแสงแจ้” แล้ว

“โยงๆ” คือคำกริยา วิเศษ ภาษาคำเมือง หมายถึง วาว เรื่อเรืองรอง
ขณะแสงอาทิตย์ปรากฏจากง่ามกอยประจำเมืองพร้อมลักษณะเคลื่อนไหว “โยงๆ”
สัญลักษณ์ลำปางคู่ตำนานกุกกุตตนคร เมืองไก่ขัน

เนื้อร้องเพลงรำเป็งลำปาง ตอน ปะๆๆหอกล่องพระตีปะตังๆ สะลื้อซอชิงจุ
มกล่องถืดทั้งติดตึงโห่งเหนง หน่วเจิงก็พ้องกันผีไฟผีมันผีมดซอน เมง ง่อมใจฮ้า
เพลง ก็คือรำเป็งลำปาง”

นอกจากนี้ ในผลงานวิจัยเรื่อง การใช้ภาษาและเนื้อหาเพลงประชาสัมพันธ์
จังหวัด (เสาวภาคย์ดิสวัสดิ์, 2562) ได้มีการวิเคราะห์เนื้อเพลง “รำเป็งลำปาง” หรือ รำ
เป็งลำปาง โดยระบุว่า

พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (2534: 301) ได้ให้ความหมาย
ของคำว่า “ง่อม” หมายถึง วัวเหว หงอยเหงา เปลี่ยวใจ

พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (2534 : 1626) ได้ให้ความหมาย
ของคำว่า “ฮ้า” หมายถึง รำ พรณนา

พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (2534 : 1075) ได้ให้ความหมาย
ของคำว่า “รำเป็ง” หมายถึง รำเป็ง คิดคำนึง ไคร่ครวญ

จากการวิเคราะห์เพลง “รำเป็งลำปาง” เมื่อนำมาประกอบกับคำในภาษาถิ่น
แล้ว ปรากฏความหมาย อารมณ์เหงาใจ จึงร้องเพลงทำให้เกิดความคำนึงถึงจังหวัด
ลำปาง

(ที่มา: เสาวภาคย์ ดิสวัสดิ์, 2562. การใช้ภาษาและเนื้อหาในเพลงประชาสัมพันธ์

ในส่วนคำว่าผีไฟผีมัน ผีมดซอนเมง อธิบายได้ว่า คนโบราณก่อน พบ.
นามสกุล ร.6 ทักทายกันจามถามถึงผีอะหยั่ง คือตระกูลผีอะไร ผีมดก็มีทำนองเพลงผี
มด ชื่อเพลง คำห้า (โหมดเสียง Panta tonic) ผีเมงก็มีเพลงตระกูลผีเมง (โหมดเสียง
ที่เรียกว่าผีเมงTonic คล้ายพวก Asian minor คือโครงสร้างไพเราะแบบรำเป็งลำปาง
เข้าคำภาษาพื้นเมือง แบบคำเมืองลำปางเป็นอัตลักษณ์ โดยที่พ่อเจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต
เจ้าผู้ครองนครลำปางสุดท้าย (2440-2465) มีราชบุตรชายเป็นสายผีเมง กับราชบุตรสืบ
ผีบรรพบุรุษคือผีมด จึงได้มีพิธีไหว้ครูหลวงเค้ามดและเค้า ผีเมง เป็นตระกูลผีมดซอนเมง
ประเพณีพ้องผีดังกล่าวคือ ขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 เหนือ (ราวมีนาคม) ดังความเป็นมา
ดังกล่าว จึงเป็นหัวข้อหนึ่งในอีกหลาย ๆ ข้อ ของคำว่าลำปางเก่ากว่าประเทศไทย ร่วม
หัวข้อ “ตำนานมหัศจรรย์เรื่องมรดกผีเมงกเทพเจ้าขลางคำ”

(ที่มา : ตำนานมหัศจรรย์เรื่องมรดกผีเมงกับเทพเจ้าขลางคำ
<http://www.thainews70.com>) จังหวัด. ค้นคว้าอิสระหลักสูตรอักษรศาสตรบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการพัฒนาอาชีพ. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร)

รำเป็งลำปาง

บทร้อง-ทำนอง ศักดิ์ รัตนชัย

บทเพลงรำเป็งลำปาง เป็นเพลงที่อาจารย์ศักดิ์ สักเสรีญ รัตนชัย¹ ประพันธ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2510 เนื้อเพลงได้กล่าวถึงความอภัยอาวรณ์ถึงเมืองลำปาง และบรรยายบรรยากาศของวิถีชีวิตของผู้อยู่ในเมืองลำปางได้อย่างชัดเจน ซึ่งสะท้อนความงดงามของเมืองลำปางได้เป็นอย่างดี โดยมีการประดิษฐ์ทำ รำประกอบเพลงจำนวน 2 ชุด ชุดแรกประดิษฐ์โดยอาจารย์ศักดิ์ สักเสรีญ รัตนชัย และชุดที่สองโดยอาจารย์สามปอยตง เครือนันตาซึ่งเป็นที่ยอมรับใช้สำหรับการแสดงในงานสำคัญต่างๆ ของจังหวัดลำปาง นับเป็นสัญลักษณ์แห่งเพลงที่สามารถถ่ายทอดคุณค่าในวิถีสังคมรุ่นเก่าได้อย่างงดงาม

เอกสารอ้างอิง

ขวัญนา สุขคร, 2556. คำนิยมในเอกสารหลักฐานผลงานเพื่อเสนอขอประกาศเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติ

สาขาศิลปะการแสดง พุทธศักราช 2556 ของ อ.ศักดิ์ สักเสรีญ รัตนชัย.

เสาวภาคย์ ดิวิวัสดิ, 2562. การใช้ภาษาและเนื้อหาในเพลงประชาลัมพันธ์จังหวัด. ค้นคว้าอิสระหลักสูตร

อักษรศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการพัฒนาอาชีพ. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ตำนานมหัศจรรย์เรื่องมรดกผีเมงกับเทพเจ้ากลางคำ <http://www.thainews70.com>

¹ อาจารย์ศักดิ์ เป็นผู้ที่ใช้ชีวิตในวัย 80 กว่า อย่างสมถะกับครอบครัว ในบ้านธรรมดาๆ หลังหนึ่งในตัวเมืองลำปาง เดินทางไปไหนมาไหนด้วยมอเตอร์ไซด์คู่ใจอายุพอ ๆ กับคนขี่ นับเป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่ายพอเพียง แต่สิ่งที่ท่านมีให้มาตลอดชีวิต คือ การเข้าร่วมในกิจกรรมของท้องถิ่น บ้านเกิดเมืองนอนอย่างต่อเนื่อง ด้วยความเป็นผู้รู้ที่เกิดจากการศึกษา ค้นคว้าวิจัย อย่างมุ่งมั่น อาจารย์ศักดิ์จึงเข้ารับหน้าที่ในงานต่าง ๆ ด้วยการอาสาอย่างผู้มีจิตสาธารณะเสมอมา บทบาทที่สำคัญ เช่น เป็นผู้ร่วมบุกเบิกในการค้นหาร่องรอยความเป็นลำปาง โดยการสำรวจทำแผนที่เมืองโบราณนอกบัญชีทะเบียนโบราณสถาน, การแจ้งกรมศิลปากรทำแผนที่ฉบับแรกเมืองเขลางค์อาลัมพางค์ เป็นผู้รวบรวมและจัดแปลตำนานสำคัญต่าง ๆ ของลำปาง เช่น ตำนานพระธาตุลำปางหลวง, พงศาวดารสุวรรณหอคำมคงค, พงศาวดารเถลิง, ตำนานพระธาตุเสด็จ, ตำนานวัดพระธาตุจอมปิงค์, ตำนานวัดกู่คำ, ตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า, ตำนานวัดศรีล้อม, ตำนานม่อนศรีชัย, คัมภีร์วัชรเบิกสูตร, กฎหมายมังรายฉบับไพม้างกับปี เป็นต้น มีการยอมรับกันว่า อาจารย์ศักดิ์ รัตนชัย เป็น “คัมภีร์เรื่องลำปางเคลื่อนที่” ผลงานที่เป็นระบบและโดดเด่นคือ หนังสือชุดประวัติศาสตร์ที่ชื่อว่า “ของดินนครลำปาง” (พ.ศ.2512-2513) ที่เป็นงานค้นคว้าเกี่ยวกับลำปาง ในยุคทฤษฎีขงเมืองเขลางค์รูปหอยสังข์ ลำปางในยุคล้านนา ตลอดจนมาถึงยุคเจ้าเจ็ดตน (ร่วมสมัยกับกรุงรัตนโกสินทร์)

นอกจากนี้อาจารย์ศักดิ์ ยังได้ทำหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญที่ปรึกษาด้านวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง เจ้าสำนักภูมิประเพณีวัดกู่คำลำปาง บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ภาคเหนือ นิวส์-เสียงโยนก นายกสมาคมเพื่อการรักษาสมบัติและวัฒนธรรมแห่งชาติสาขาจังหวัดลำปาง สสร.๒๕๕๐ กรรมการหลายองค์กร ฯลฯ รวมทั้งเคยได้รับรางวัลอันทรงเกียรติจากหลายองค์กรทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น วัตรปฏิบัติแห่งวิถีชีวิต ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความพอเพียง มีคุณธรรม รักวิชาชีพของตนมีความสามารถ เชี่ยวชาญ พัฒนา อนุรักษ์ และผดุงไว้ซึ่งศิลปะ จึงเป็นอีกด้านหนึ่งของอาจารย์ ที่ควรค่าแก่การนับถือ

โดยผลงานและการดำรงอยู่อย่างมีคุณค่าเช่นนี้ อาจารย์ศักดิ์ รัตนชัย จึงได้ชื่อว่าเป็นปราชญ์ “ผู้บุกเบิกงานประวัติศาสตร์และการสร้างความเป็นลำปาง” ถ้าจะได้มีการยกย่องเทิดทูนบุคคลผู้ทรงคุณค่าในระดับชาติเช่นนี้ ไว้อย่างเป็นทางการเพื่อแสดงถึงการให้ความสำคัญอย่างยิ่ง คงคุ้นเคยกันไปอีกยาวนาน ก็คงจะเป็นสิ่งเหมาะสมด้วยประการทั้งปวง

รำเป็งลำปาง

บทร้อง-ทำนอง ศักดิ์ รัตนชัย

ภูมิปัญญา (local wisdom) **ด้านศิลปะ** อีกหนึ่งมรดกภูมิปัญญาแห่งสุนทรีย์ของลำปางที่มีเอกลักษณ์บนความหลากหลายและการผสมผสานทางวัฒนธรรมผ่านช่างฝีมือในงานศิลปกรรมแขนงต่างๆ

โดยในส่วนนี้ เป็นการรวบรวมภูมิปัญญาด้านศิลปะ หรือ ศิลปกรรม ประกอบด้วย งานพุทธศิลป์ ดุริยศิลป์ ของลำปาง งานสถาปัตยกรรม งานจิตรกรรมและภาพวาด ภาพลายเส้น งานแกะสลัก งานปูนปั้น และงานเครื่องเงิน ที่มีอยู่อย่างกระจัดกระจายในพื้นที่/ชุมชน หรือสถานที่สำคัญต่างๆ ในจังหวัดลำปาง

งานพุทธศิลป์ งานสถาปัตยกรรมสกุลช่างลำปาง สกุลช่างเชียงใหม่

วัดปงสนุก หรือวัดปงสนุกเหนือ ตั้งอยู่ในเขต ต.เวียงเหนือ อ.เมือง จ.ลำปาง เป็นวัดสำคัญคู่กับจังหวัดลำปางมาช้านาน จากการเก็บรวบรวมงานโบราณวัตถุศิลปวัตถุที่ปรากฏภายในวัดปงสนุกเหนือ โดยพระครูโสภิตขันตยาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดปงสนุก ด้านเหนือประมาณ 50 กว่าปีที่ผ่านมา ทำให้งานพุทธศิลป์ต่างๆ ที่ครูบาโนได้สร้างไว้ยังคงถูกเก็บรักษาไว้ภายในวัดปงสนุกเหนือเป็นอย่างดี จนต่อมาพระน้อย นรุตตโม ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และอาจารย์อนุกุล ศิริพันธ์ คนในชุมชนบ้านปงสนุก ได้เล็งเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ จึงได้มีการศึกษาทั้งในรูปแบบลวดลาย การนำไปใช้งานต่างๆ รวมไปถึงประวัติในการสร้างงานพุทธศิลป์ชิ้นนั้นๆ เพื่อนำข้อมูลเหล่านี้มาจัดเป็นระบบฐานข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมที่มีภายในชุมชน และได้พิพิธภัณฑสถานศิลป์เมืองละกอน วัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง โดยแบ่งเป็นพิพิธภัณฑสถานย่อยอีกมากมาย คือ

1. พิพิธภัณฑสถานหีบธรรม รวบรวมหีบธรรมใบลานซึ่งจารเรื่องราวหรือพระสูตรในพระพุทธศาสนา โดยหีบธรรมที่ปรากฏในวัดปงสนุกมีอยู่หลายใบ และหลากหลายรูปแบบ

2) พิพิธภัณฑสถานพระพุทธรูปไม้ คนล้านนาในอดีตนิยมสร้างพระพุทธรูปไม้เพื่อเป็นเครื่องแทนตนเอง ให้สามารถเข้าสู่พุทธภูมิได้นั่นก็คือ “นิพพาน” วัดปงสนุกเป็นอีก 1 แห่งที่มีพระพุทธรูปไม้เป็นจำนวนมาก

3) พิพิธภัณฑสถานตุ๊กตาธรรม ภาพวาดบนผืนผ้าแสดงเรื่องราวในพุทธประวัติ โดยในอดีตนิยมนำมาใช้ในการเทศมหาชาติ ในช่วงยี่เป็ง ปัจจุบันถูกทดแทนด้วยงานจิตรกรรมฝาผนัง นับว่าเป็นงานจิตรกรรมที่หายากในปัจจุบัน

4) พิพิธภัณฑสถานงานพุทธศิลป์และเครื่องใช้ในพิธีกรรม คนในล้านนานั้นปฏิบัติบูชาด้วยความเคารพต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง การทำเครื่องสักการะในพิธีกรรม จึงต้องอุดมไปด้วยของที่ดีและทรงคุณค่า นับว่าเป็นหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวล้านนา

5) พิพิธภัณฑสถานครูเมืองละกอน เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับครูบาอาโนชัยธรรมจินตามุนีอดีตเจ้าอาวาสวัดปงสนุก “เค้าครู” แห่งเมืองลำปาง

และ 6) ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านปงสนุก พื้นที่ถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์ชุมชนให้กับคนที่สนใจ เป็นต้น ชุมชนปงสนุกจึงเป็นแหล่งเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานพุทธศิลป์สกุลช่างลำปาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสกุลช่างสายครูบาอาโนชัย ที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง อันเป็นเอกลักษณ์ทางเทคนิคเชิงช่างที่ปรากฏในนครลำปาง ซึ่งพิพิธภัณฑสถานต่างๆเหล่านี้ ถือเป็นแหล่งข้อมูลด้านงานพุทธศิลป์สำคัญแห่งหนึ่งในจังหวัดลำปาง ทำหน้าที่เผยแพร่องค์ความรู้และมรดกทางวัฒนธรรมสู่สังคมภายนอก เพื่อนำไปใช้เป็นประโยชน์ซึ่งแต่ละพิพิธภัณฑสถานย่อย มีรูปแบบการนำเสนองานพุทธศิลปกรรมที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อผู้เข้าชมเป็นอย่างมาก (ฐาปกรณ์ เครือระยา, 2559)

“ปวงพระพิมพ์” หนึ่งในรูปแบบงานพุทธศิลป์ นครลำปาง
จัดแสดง ณ วัดปงสนุกเหนือ ชุมชนปงสนุก
ที่มาภาพ : สยามรัฐ

ภูมิปัญญา (local wisdom) **ด้านเครื่องมือเครื่องใช้** โดยเป็นการนำเสนอถึงงานภูมิปัญญาหัตถกรรมและหัตถอุตสาหกรรมที่โดดเด่นของลำปาง ประกอบด้วย งานไม้ (จักสาน) งานดิน (ดินขาว) งานหิน (ครกหิน) งานกระดาษ (โคม ตุ่ง ปีบสา) และศาสตราวุธ (มีด ดาบ ฯลฯ) โดยวัตถุเหล่านี้ นอกจากคุณลักษณะของวัตถุ และวัสดุที่ประกอบเป็นตัววัตถุขึ้นมาแล้ว ยังเป็นการแสดงถึงบางแง่มุมของวัตถุเหล่านี้เพื่อทำความเข้าใจสังคม วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคมสามารถบอกเล่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งของที่ใช้ อาทิ การสร้าง ประวัติความเป็นมาการสงวนรักษา และการตีความวัตถุ อันสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ประดิษฐ์คิดค้นวัตถุทางวัฒนธรรมเหล่านี้ขึ้นมาและลักษณะการดำรงชีวิตของคนในชุมชนนั้น ๆ

เครื่องมือ
เครื่องใช้

The background image shows several large, grey concrete rings or culverts arranged on a bed of gravel. A large, dark, triangular object, possibly a piece of machinery or a large stone, is positioned in the upper center. The scene is dimly lit, with a blueish tint.

ภูมิปัญญา

Local Wisdom

ครกหิน

ภูมิปัญญา

Local Wisdom

“ครกหิน” วัฒนธรรมทางอาหารกับภูมิปัญญาในการทำແหลก และ บดพอ(ให้)หยาบ

ครกหิน อุปกรณ์ตำ บด อาหารและวัตถุดิบในการปรุงประกอบอาหาร ประเภทจิ้ม - ต้ม - แฉก

...เขาเล่าว่า “เดิมทีคนไทยสมัยโบราณนิยมใช้ครกที่ทำจากดินเผาเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งมีการติดต่อค้าขายกับจีน อิทธิพลจากชาวจีนได้มีส่วนทำให้ครกหินเป็นที่รู้จักและแพร่หลายมากขึ้นโดยอาศัยฝีมือในการแกะสลักหินของชาวจีนมาดัดแปลงทำครกนั่นเอง แต่ครกหินในสมัยนั้นนิยมใช้กันเฉพาะในหมู่ชนชั้นสูงเท่านั้น ชาวบ้านโดยทั่วไปยังนิยมใช้ครกที่ทำจากดินเผาอยู่เช่นเดิม เนื่องจากมีน้ำหนักเบาและราคาถูกหาซื้อได้ง่าย จนกระทั่งการทำครกหินได้กลายเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนของไทยรวมถึงคุณสมบัติที่แข็งแกร่งทนทาน จึงทำให้ครกหินเป็นที่นิยมและแพร่หลายในหมู่คนทั่วไปมากขึ้น อาจกล่าวได้ว่า การเกิดของครกหินน่าจะเป็นผลพวงจากวัฒนธรรมการกินอยู่ร่วมกันระหว่างผู้คนทั้ง 2 วัฒนธรรม ว่ากันว่าการประกอบอาหารไทยกว่าครึ่งจึงมีครกเป็นเครื่องมือชิ้นสำคัญ และเป็นเครื่องมือที่ช่วยทำให้อาหารไทยนั้นสามารถประยุกต์ดัดแปลงได้หลายประเภท ชาวตะวันออกชาติอื่น ๆ ก็มีการประดิษฐ์ครกขึ้นใช้เหมือนกัน แต่โดยมากใช้เพื่อบดยาหรือสมุนไพร มีเพียงคนไทยเท่านั้นที่สามารถใช้ครกเพื่อการปรุงอาหารได้อย่างมีจินตนาการและสร้างสรรค์ เพราะครกไม่บดอาหารจนละเอียดทำให้คงกลิ่นและรสของอาหารได้ดี อีกทั้งมีขั้นตอน วิธีการเคล็ดลับที่ต่างกันไปแต่ละภูมิภาคหรือท้องถิ่น”

ครกหิน

เครื่องมือเครื่องใช้
หัตถกรรมและหัตถอุตสาหกรรม

มรดก
มืองค์ ๑

ภูมิปัญญาโคมล้านนา

ที่มา : <https://travel.kapook.com/view232322.html>

โคมล้านนา การจุดโคมประทีปมีวิวัฒนาการและความเป็นมาที่ยาวนานตั้งแต่ครั้งโบราณกาล ซึ่งมีความเชื่อมโยงระหว่างศาสนาพราหมณ์กับพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงความศรัทธา ความเป็นสิริมงคล การสร้างแสงสว่างให้กับสถานที่ และเป็นสิ่งประดับตกแต่งสร้างความสวยงาม แต่เดิมประเพณีการจุดโคมจะทำขึ้นเฉพาะในบ้านของเจ้านายหรือผู้มีอันจะกินเท่านั้น โดยจะใช้ประทีปหรือเทียนจุดให้เกิดแสงสว่างแล้วนำไปใส่ไว้ในโคม หรือใช้ประทีปที่มีลักษณะเป็นประทีปเล็ก ๆ แล้วใช้น้ำมันงา น้ำมันละหุ่ง หรือน้ำมันมะพร้าวใส่ไปยังถ้วยดิน เพื่อให้ไฟติดไส้ที่อยู่ตรงกลางถ้วยหรือประทีป ตามปกติการจุดโคมทำกันในวันพระแต่จริง ๆ แล้ว การจุดโคมสามารถจุดได้ทุกวันโดยไม่จำกัดเวลาและโอกาส หรือที่เรียกกันตามภาษาธรรมว่า “อกาลโก” ซึ่งก็แล้วแต่ความพอใจหรือความสะดวก เมื่อจุดแล้วจะนำไปแขวนตามชายคาหน้าบ้านให้เป็นที่สวยงามและเพื่อเป็นการบูชาเทพารักษ์ผู้รักษาหอเรือน การประดิษฐ์โคมมีเหตุผลอยู่ด้วยกัน ประการแรกคือเพื่อเป็นพุทธบูชา เพื่อความสวยงาม เพื่อเพิ่มแสงสว่างให้กับตัวอาคารบ้านเรือน และเพื่อเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของบ้าน ต่อมาชาวนาได้ประยุกต์โคมไฟให้มีรูปแบบการใช้งานที่หลากหลายมากขึ้นโดยนำโคมไฟมาประดิษฐ์เพื่อใช้ในเชิงศาสนา และบูชาพระพุทธเจ้าในช่วงประเพณียี่เป็งของชาวล้านนา โดยถือว่าโคมนั้นเป็นของสูงที่แสดงถึงแสงสว่าง รุ่งโรจน์ซึ่งตามตำนานในคัมภีร์พระธรรมเทศนา อาณิสสคัมภีระพัตติ (ประทีป) ผู้ใดทำโคมไปบูชาในวันเดือนยี่เป็งตามประเพณี ตั้งแต่เดิมจะได้รับบุญต่าง ๆ ที่ทำให้ชีวิตร่มเย็นเป็นสุข แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ โคมถือ โคมแขวน โคมตั้ง และโคมลอย

ที่มา : http://baifernfengfeng.blogspot.com/2014/07/blog-post_2479.html

ภูมิปัญญาตุงล้านนา

ตุงล้านนา การศึกษาช่อและตุงในภาคเหนือเป็นงานประติมากรรมและสร้างสรรค์ทางศิลปะ เป็นภูมิปัญญาเชิงช่างที่ช่างได้ใส่จิตวิญญาณแห่งความเคารพและความศรัทธาลงไปในพื้นตุง โดยมีนัยทางพุทธปรัชญาแฝงเร้นอย่างลึกซึ้งและละเอียดอ่อน เป็นสายใยรักที่เชื่อมต่อกันระหว่างโลกนี้กับโลกหลังความตายที่เน้นย้ำให้ลูกหลานได้สำนึกถึงรากเหง้าเผ่าพันธุ์ของตน ตามความเชื่อคติพุทธศาสนาหลอมรวมกับคติความเชื่อเรื่องภูติผีวิญญาณในธรรมชาติ ความเชื่อเรื่องการบูชาผีบรรพบุรุษ คือผีปู่ย่า ต่อมาจึงกลายเป็นการดำเนินชีวิตแบบวิถีพุทธนับถือผีเป็นการผสมผสานคติถือผีกับพุทธเข้าด้วยกันอย่างสอดคล้องกลมกลืน เกิดเป็นจารีตเฉพาะถิ่นตามพิธีกรรมของชาวล้านนาช่อและตุง มีความสำคัญกับศาสนา โดยจะเห็นได้ว่าตุงเข้ามามีบทบาทในพิธีกรรมความเชื่อตามแนววิถีพุทธที่ถูกปลูกฝังมาอย่างช้านาน ตุงจึงเป็นวัตถุทานและเป็นเครื่องสักการะที่ถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งจุดมุ่งหมายของการงานตุงมีดังนี้

1. เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา สืบอายุพระพุทธรูปศาสนาให้ยืนยาว โดยคนล้านนาถือว่าตุงเป็นเครื่องสักการะและอยู่ในเครื่องมหากาณเสมอ การประดิษฐ์และตกแต่งตุงไม่ว่าจะทำด้วยวัสดุใด ๆ ล้วนทำด้วยจิตศรัทธา มีความมุ่งมั่นที่จะทำให้ออกมาดีที่สุดในขณะและสวยงามที่สุดเท่าที่ความรู้ความสามารถมีอยู่
2. เพื่ออุทิศถวายเป็นอานิสงส์ให้กับตนเองและผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ให้มีโชคลาภไม่มีโรคภัย มีความสุขความเจริญ คือสุขในโลกมนุษย์สวรรค์และถึงนิพพาน
3. เพื่ออุทิศถวายให้กับพ่อแม่ ญาติพี่น้องที่ล่วงลับให้พ้นจากทุกข์และไปสู่โลกที่ดีได้

หัตถกรรมตีดาบข้าวขามแดงภูมิปัญญาช่วงตีดาบในตำนาน

สลาบุญตัน ครูภูมิปัญญาการตีดาบข้าวขามแดง
ที่มาภาพ : Chiang Mai News

เป็นเวลาหลายสิบปีที่เสียงตีเหล็กดังกึกก้องไปทั่วหมู่บ้าน บอกเล่าเรื่องราวตำนานของลูกผู้ชายผู้มีจิตวิญญาณและความกล้าหาญในการทำดาบข้าวขามแดง อำเภอหางฉัตร จังหวัดลำปาง หมู่บ้านข้าวขามแดงได้ชื่อว่าเป็นหมู่บ้านที่ขึ้นชื่อในการทำดาบโบราณและอาจจะกล่าวได้เป็นหมู่บ้านเดียวของจังหวัดลำปางที่ยังคงเอกลักษณ์การทำดาบแบบโบราณที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษนับครั้งศตวรรษ บอกเล่าถึงเรื่องราวตำนานของลูกผู้ชายผู้มีจิตวิญญาณและความกล้าหาญในการทำดาบข้าวขามแดง อำเภอหางฉัตร จังหวัดลำปาง ชื่อเสียงและมีชื่อเสียงขึ้นชื่อในการทำดาบได้ขจรขยายไปในหมู่นักรักดาบ จนทำให้หมู่บ้านแห่งนี้กลายเป็นแหล่งผลิตดาบที่ผู้คนต่างถิ่นเดินทางเข้าออก และมาเลือกหาซื้อดาบมีฝีมือเลิศไม่เว้นในแต่ละวัน ดาบที่ตีจากเตาบ้านข้าวขามแดงถือได้ว่าเป็นฝีมือชั้นบรมครู ด้วยความปราณีตบรรจง จึงทำให้ดาบที่ทำจากบ้านข้าวขามแดงได้รับความนิยมในหมู่ชาวต่างประเทศเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะชาวญี่ปุ่นถึงกันลงทุนเดินทางข้ามน้ำข้ามทะเลเพื่อมาขอให้ทำดาบชาмуไร

นอกจากมีฝีมือขึ้นชื่อในการทำดาบชาмуไรแล้ว ครูภูมิปัญญาอย่างสลาบุญตัน สิทธิไพศาล ครูภูมิปัญญาด้านการตีดาบข้าวขามแดงยังมีฝีมือในการทำดาบโบราณอย่างตระกูล โบวี่ ,บูมา ,ชิปไฟเตอร์ ท่านเริ่มฝึกหัดตีดาบตั้งแต่อายุ 13 ปี ประมาณปี พ.ศ. 2507 กับพ่อซึ่งเป็นตระกูลที่สืบทอดการตีดาบจากบรรพบุรุษมาตั้งแต่อดีต โดยพ่อของสลาบุญตันเป็นผู้ถ่ายทอดให้ แรกเริ่มในการฝึกท่านได้ตีดาบก่อน จากนั้นท่านจึงหันมาตีดาบไม้ตีดาบทำครุร่วมด้วยทำให้ไม่ได้ตีดาบแบบต่อเนื่อง ท่านเล่าให้ฟังว่าดาบที่นิยมกันในสมัยก่อนจะเป็นดาบทรงใบข้าว และทรงว้ายลำปาง ซื่อขายกันคิดเป็นกำมือ กำละ 1 บาท ใช้เหล็กอังกฤษหรือเหล็กหัวแดง หรือเหล็ก K99 จากนั้นก็ใช้เหล็กเหน็บในการตีดาบ

ต่อมาพ่อสลาบุญตันยึดการตีดาบเป็นหลัก ตั้งแต่ปี พ.ศ.2557 พ่อสลาตันได้กลับมาเริ่มตีดาบอย่างจริงจังอีกครั้ง โดยการส่งเสริมของอาจารย์พงษ์พรณ เรือนนันทชัย เข้ามารื้อฟื้นปรับปรุงรูปแบบ ทั้งทรงดาบ ทรงใบข้าว จนทำให้เริ่มเป็นที่รู้จักของกลุ่มคนที่สนใจดาบเมืองจนถึงทุกวันนี้ ปัจจุบันการทำดาบของบ้านข้าวขามแดงส่วนใหญ่จะส่งตลาดต่างประเทศหรือไม่ก็จะมีลูกค้าเดินทางมาซื้อเอง ส่วนคนไทยจะให้ความสนใจน้อยมากจะมีเฉพาะกลุ่มคนที่รักดาบเท่านั้นที่มาหาซื้อดาบ สนนราคาก็ตกนี้ละประมาณ 300 บาท การทำดาบในแต่ละวันไม่เหมือนกัน วันไหนที่ตีมีธรรมดาก็จะได้มีมากหน่อยประมาณวันละ 10 เล่มขึ้นไป ถ้าวันไหนทำดาบที่ยากมีความละเอียดก็จะได้น้อยตกวันละ 5 เล่ม เป็นต้น แต่ถ้าวันไหนตีดาบชาмуไรก็ใช้เวลาในการทำประมาณ 2 สัปดาห์จึงจะแล้วเสร็จ

ภูมิปัญญา (local wisdom) **ด้านอัตลักษณ์พื้นที่** โดยเป็นการนำเสนอภูมิปัญญาท้องถิ่นใน วัตถุ และวิถีอันมีที่มาจากลักษณะเฉพาะที่สำคัญของเมือง มีความโดดเด่น มีประวัติศาสตร์ความเป็นมา หรือการพัฒนาที่สำคัญในอดีตของเมือง และแสดงออกถึงเอกลักษณ์หรือส่งเสริมการรับรู้ถึงอัตลักษณ์ที่สำคัญของเมือง สามารถเชื่อมโยงสู่การต่อยอดพัฒนาในมิติต่าง ๆ ทั้งทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ของเมืองต่อไปได้

สำหรับในการศึกษาครั้งนี้ ได้มีการกำหนดภูมิปัญญาอัตลักษณ์พื้นที่เพื่อการนำเสนอ ประกอบด้วย เชรามิก ภูมิปัญญาท้องถิ่น สู่อุตสาหกรรมเศรษฐกิจระดับโลก วิถีชีวิต (วิถีมาภูมิปัญญาที่มาพร้อมกับ ความทันสมัยและความรุ่งเรืองของนครลำปาง และวิถีช้าง) ครั่ง เกษตรเศรษฐกิจกับความเชื่อมโยง ทางภูมิปัญญา และ โป่งข่าม ภูมิปัญญาแห่งความเชื่อและความงามแห่งหินแก้วธรรมชาติ

ที่มา : <https://www.geukma.com/7156/>

ภูมิปัญญาเซรามิคลำปาง

เซรามิคลำปาง จังหวัดลำปางเนื่องจากมี "ดินขาว" หรือ "เกาลิน" คือดินที่มี สีขาวหรือสีซีจาง ทั้งในสภาพที่ยังไม่ได้เผาและเผาแล้ว คำว่า เกาลิน มาจากภาษาจีนหมายถึงภูเขาสูงที่เป็นแหล่งเกิดดินขาวในประเทศจีน ดินขาวลำปางมีแหล่งสำคัญอยู่ที่ อำเภอแจ้ห่ม เป็นดินที่เกิดจากการสลายตัวของหินฟันม้า ซึ่งสามารถนำมาทำเนื้อเซรามิค ได้ทันทีโดยไม่ต้องเติมวัตถุดิบอื่นลงไปอีก ผู้เชี่ยวชาญวิเคราะห์ออก มาว่าดินขาวลำปางอยู่ในตระกูลเดียวกับหินโทเซกิ ของญี่ปุ่น ในกลุ่มอุตสาหกรรมเซรามิคเรียกกันว่า ไซนัสโตน เมื่อเผาที่อุณหภูมิสูงมากถึง 1,300 องศาเซลเซียส จะได้เนื้อผลิตภัณฑ์พอร์ซเลน สีขาว แกร่ง ทนไฟสูง เหมาะแก่การทำถ้วยชามต่างๆ คนค้นพบดินขาว ที่นำมาทำถ้วยชาม ก็คือ อาปาอี (ชิมฮุย) แซ่ฉิน ซึ่งอพยพหนี ความยากจนจากจีนมา ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 โดยไปอยู่กับพี่ชายที่เวียดนาม ก่อนจะอพยพมาอยู่ที่ธนบุรี ในปี 2490 อยู่ได้ 3 ปี ก็ย้ายตามเพื่อนขึ้นมาทำสวนผักอยู่เชียงใหม่ ด้วยความที่ที่บ้านเกิดในมณฑลกว๋างตุ้งก็ทำเซรามิค และทำไร่อยู่แล้ว พอไปเห็นหินลับ มีดที่ ชาวบ้าน นำมาขายก็ดูออกว่าเป็นแร่ดินขาว สอบถามคนที่นำมาขายถึงได้รู้ว่ามาจาก อ.แจ้ห่ม จ.ลำปาง อาปาอี จึงปั่นจักรยานไป ตามหาแหล่งแร่ ดินขาว พบที่บ้านปางคำ อ.แจ้ห่ม จากนั้นได้จ้างเกวียนบรรทุกแร่ดินขาวออกมา แล้วนำขึ้นรถไฟกลับมาบ้านทดลองปั้นถ้วยชาม ปรากฏว่าดินที่ได้มาเป็นเนื้อดินขาว คุณภาพดี เผาที่อุณหภูมิสูงไม่มากเหมาะสำหรับการปั้นถ้วยชาม ต่อมาก็ได้ชักชวน เพื่อนชาวจีนก่อตั้งโรงงานเครื่องปั้นดินเผาแห่งแรกขึ้นที่จังหวัดลำปาง คือ โรงงานร่วมสามัคคี เมื่อปี 2500

ช่วงที่ผลิตชำมไ้ช่วงแรก ๆ ซึ่งไม่ได้มีเครื่องจักรอะไร ทุกอย่าง
ต้องใช้แรงคนหมด รวมถึงใช้เตาเผามังกร เป็นเตาเผาแบบยาว ซึ่งเผาชำม
ไ้ได้ถึง 5,000-8,000 ใบต่อเตา และเผาถ้วยขนมและถ้วยตะไลได้ถึง 2
หมื่นใบต่อเตา แม้โรงงานร่วมสามัคคีจะเล็ก ก็มีการไปแต่งงาน
เครื่องปั้นดินเผาของอาปาอี สืบทอด สู่ทายาทรุ่นที่ 2 ภายใต้ชื่อโรงงาน
ธนบดีสกุล ยุคนั้นชำมไ้ขายดี มาก ๆ ส่วนใหญ่ ขนาด 5-6 นิ้ว จะใช้กัน
ตามบ้านหรือขึ้นโต๊ะข้าวต้มผู้ดี ส่วนชำม ขนาดใหญ่ขึ้น คือ 7-8 นิ้ว มักจะ
เป็นชำมที่พวกใช้แรงงานนิยมใช้ เพราะกินจุ แต่มาถึงสมัยนี้ รูปแบบของ
ถ้วยชำม ตลอดจนลวดลายมีการ พัฒนา ไปมาก มีมากมายหลายขนาด
รวมถึงการใช้ เครื่องจักรเข้ามาช่วยผลิตถ้วยชำม นอกจากผลิตเพื่อเป็น
ภาชนะในครัวเรือนแล้ว ยังใช้เป็นเครื่องประดับ ตกแต่ง ไปจนถึงของ
สะสมได้อีกด้วย

ที่มา :

[https://ambiente.messefrankfurt.com/
frankfurt/en/exhibitor-
search.detail.html/quality-ceramic-co-](https://ambiente.messefrankfurt.com/frankfurt/en/exhibitor-search.detail.html/quality-ceramic-co-)

ที่มา : <https://shopee.co.th/แก้วตราไก่-i.121763812.1856863007>

ກູມີປັດຍຸດາຣດມ້າລຳປາງ

รถม้า เป็นสัญลักษณ์หรือเอกลักษณ์อีกหนึ่งอย่างของนครลำปางซึ่งเป็นยานพาหนะในการเดินทางของยุคสมัยก่อน โดยมีที่มาจาก เดิมรถม้าเข้ามาในประเทศไทยครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 4 ต่อมาเมื่อสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงสั่งรถม้าเข้ามาเป็นจำนวนมากเพื่อใช้เป็นรถหลวง กระทั่งรถยนต์เริ่มเข้ามามีบทบาท รถม้าจึงได้ถูกกระจายออกจากกรุงเทพฯ และในช่วง พ.ศ.2458 ได้มีการวางรางรถไฟขึ้นมาจนถึงลำปาง รถม้าจึงมีบทบาทสำคัญด้วยการเป็นยานพาหนะรับส่งผู้โดยสารจากสถานีรถไฟจังหวัดลำปางเข้าสู่ตัวเมือง โดยมีรถม้าคันแรกของจังหวัดลำปางเป็นของเจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต เจ้าผู้ครองนครลำปาง หลังจากนั้นรถม้าจึงเริ่มมีแพร่หลายทั้งในลำปางและตามเมืองหลักต่าง ๆ แต่เมื่อเวลาผ่านไปความเจริญของเทคโนโลยีการคมนาคมทำให้รถม้าค่อยๆ เลือนหายไป เหลือแต่เพียงที่จังหวัดลำปางเท่านั้นที่ยังคงใช้รถม้าเป็นยานพาหนะอยู่มาจนปัจจุบัน และเป็นที่ยอมรับสำหรับนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในจังหวัดลำปาง อาจกล่าวได้ว่ารถม้านั้นในปัจจุบันได้เป็นยานพาหนะสำหรับใช้เพื่อการท่องเที่ยวประจำจังหวัดลำปาง

รถม้าลำปาง

จุดกำเนิดรถม้าเมืองนครลำปางมีการอธิบายของนักวิชาการต่าง ๆ เป็น 4 แนวทาง

1. สมัยเจ้าธนันทไชยชวลิต คาร์ลบล็อกแห่งสวีเดนบันทึกว่า นั่งรถม้าเทียมคู่สมัยเจ้าหลวงธนันทไชยชวลิต ขับโดยอุปราชเมืองเมื่อ พ.ศ. 2424 ต่อมาเมื่อรถไฟมาถึงนครลำปาง พร้อมขยายโครงการทางหลวงเชื่อมเชียงใหม่-ลำปาง พ.ศ. 2459 กรมรถไฟจึงได้ระบารถม้าในกรุงเทพฯ เพื่อเชื่อมการคมนาคมระหว่างสถานีรถไฟกับทางหลวงในนครลำปาง จนกลายเป็นกิจการรถม้าสาธารณะรับจ้าง
2. สมัยเจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต (พ.ศ. 2400-65) เจ้าผู้ครองนครลำปางคนสุดท้าย นำรถม้าคันแรกเข้ามาใช้เป็นการส่วนตัว ตั้งแต่ พ.ศ. 2450 โดยว่าจ้างแขกปากีสถานเป็นสารทีและดูแลม้า ต่อมาแขกคนดังกล่าวได้ชักชวนเพื่อนซื้อรถม้ามาทำเป็นรถม้าแท็กซี่ในลำปาง ภายหลังได้ว่าจ้างชาวบ้านเมืองนครลำปางเป็นสารที พร้อมทั้งฝึกสอนให้คนเมืองนครลำปางรู้จักขับรถม้าและเลี้ยงดูม้า ก่อนจะขายกิจการรถม้าให้คนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการ
3. สมัยบริษัทต่างประเทศเข้ามาดำเนินกิจการป่าไม้ ชาวตะวันตกที่เข้ามาดำเนินกิจการป่าไม้มีฐานะ เคยชื่นชมความสะดวกสบายเป็นวัฒนธรรมของตนเอง จึงนำรถม้าเข้ามาเป็นพาหนะเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ตนเอง และแสดงความมีฐานะทางสังคม ความนิยมนี้ได้ขยายสู่สังคมเจ้านายชั้นสูง และกลุ่มผู้มีอันจะกินในเมืองนครลำปางในระยะต่อมา
4. สมัยรถไฟมาถึงเมืองนครลำปาง รถม้าลำปางกำเนิดขึ้นพร้อมๆ กับการเปิดเดินรถไฟสายเหนือ ถึงสถานีรถไฟนครลำปาง ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2459 ซึ่งตรงกับยุคสมัยของเจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต เป็นผู้ครองนครลำปาง ซึ่งในวันนั้นยังมีการเปิดทางหลวงสาย 3

เชื่อมทางรถไฟจากสถานีนครลำปางไปเมืองเชียงราย เชียงแสน มณฑลพายัพ ซึ่งทำให้เกิดบริการรถม้าสาธารณะ หรือรถม้าแท็กซี่ รับจ้างบนเส้นทางดังกล่าว

โดยแหล่งรถม้าลำปางที่สำคัญอยู่ที่บ้านเชียงราย หรือบ้านสิงห์ชัย แต่ปัจจุบันแหล่งใหญ่อยู่บริเวณบ้านวังหม้อ ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมืองลำปาง มีทั้งโรงฝึก โรงเรียนม้า โรงงานประกอบรถม้าจำหน่าย นอกนั้นก็อยู่กระจัดกระจายตามที่ต่างๆ บ้านประตุม้า บ้านศรีบุญเรือง บ้านนาท่อมเหนือ-ใต้ ฯลฯ

รถม้าเป็นพาหนะสำคัญหนึ่งของคนเมืองนครลำปาง นอกจากเกวียน รถม้าแท็กซี่ยังรับส่งผู้โดยสารระหว่างชุมชนต่างๆ ภายในเมืองกับย่านบริเวณการค้าสถานีรถไฟสบตุ๋ย จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของคนเมืองนครลำปาง ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-09) ความเจริญแบบเมืองใหญ่ก็มาพร้อมกับถนนสายหลักอย่างถนนพหลโยธิน ก็ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป จากเดิมรถม้าแท็กซี่ที่มีผู้นิยมใช้น้อยลง ขณะที่ภาวะเศรษฐกิจและค่าครองชีพที่สูงขึ้น รถม้าแท็กซี่ก็ต้องปรับราคาตามสภาพ จำนวนผู้ใช้รถม้าก็ยิ่งน้อยลง สุดท้ายรถม้าแท็กซี่ก็ต้องเปลี่ยนบทบาทเป็นรถม้าบริการนักท่องเที่ยว ซึ่งที่อื่นไม่มี เป็นลักษณะเฉพาะของลำปาง จนกลายเป็นคำขวัญของเมืองไปในที่สุด

ลักษณะทั่วไปของรถม้าในนครลำปางนั้นเป็นรถแบบเปิดประทุน ที่นั่งผู้โดยสารคล้ายคลึงกับที่นั่งของจักรยานสามล้อ แต่มีขนาดใหญ่กว่า อยู่ทางตอนหลังของที่นั่งคนบังคับ ซึ่งมีระดับสูงกว่าเล็กน้อย นั่งได้คนละไม่เกิน 4 คน สถานีรถม้าของจังหวัดลำปางอยู่ตรงข้ามสถานีตำรวจภูธร อำเภอเมืองลำปาง บนถนนบุญวาทย์ ฝั่งเดียวกับศาลากลางจังหวัดหลังเก่า นอกจากนี้ยังมีสมาคมรถม้าที่มีสมาชิกรวมแล้วประมาณกว่า 100 คน ทางสมาคมจะคอยดูแลและส่งเสริมอนุรักษ์และฟื้นฟูรถม้าให้คงอยู่ และทางสมาคมก็มีการตั้งราคาค่าบริการสำหรับนักท่องเที่ยวที่มาใช้บริการรถม้าคือให้บริการรอบเมืองรอบใหญ่ ราคา 200 บาท เส้นทางจะผ่านแม่น้ำวัง ชุมบ้านโบราณเก่าๆ สะพานแขวน และสถานที่สำคัญอีกหลายที่ ส่วนรอบเมืองรอบเล็ก ราคา 150 บาท จะใช้เส้นทางเดียวกับรอบใหญ่แต่จะวิ่งในระยะใกล้กว่า ถ้าเป็นรายชั่วโมงจะคิดชั่วโมงละ 300 บาท สามารถแวะชมวัดโบราณต่าง ๆ หรือสถานที่ที่ต้องการแวะชมได้ ซึ่งราคานี้เป็นราคามาตรฐาน

กองปู่ว ดุริยศิลป์ที่โดดเด่น และเป็นเอกลักษณ์ของเมืองลำปาง

ประเพณีตีกองปู่ว กลองศักดิ์สิทธิ์แห่งดินแดนล้านนาลำปาง เป็นเรื่องราวการเรียนรู้ การฟื้นฟู และส่งเสริมวัฒนธรรมของท้องถิ่น ที่นับวันจะเลือนหายไปจากความทรงจำของผู้คนให้กลับมามีชีวิตใหม่ได้ ซึ่งกองปู่ว หรือกลองบูชา นั้นแต่เดิมใช้ตีเพื่อปลุกขวัญกำลังใจทหารก่อนที่จะออกรบกับศัตรูผู้รุกราน และยังเป็นกลองที่ทำขึ้น ถวายวัด เพื่อเป็นพุทธบูชาตาม ความเชื่อของคนพื้นถิ่นเหนือที่ว่า เสียงกลองจะดังไปถึงสวรรค์ชั้นฟ้า เพื่อให้บรรดาเทพยดาทั้งหลาย เป็นสักขีพยานในการทำบุญทุกครั้ง วัดในดินแดนล้านนาจึงมีกองปู่ว ติดตั้งอยู่ในหอกลองทุกวัด ต่อมาเมื่อสังคมสงบสุข กองปู่วจึงได้ถูกใช้เป็นสัญญาณบอกเหตุต่าง ๆ ในชุมชน เช่น เหตุไฟไหม้หรือมีเหตุร้ายเกิดขึ้น นัดประชุมบอกกล่าว หรือใช้ในพิธีการทางศาสนาว่าวันรุ่งขึ้นจะเป็นวันพระ หรือตีเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาพระรัตนตรัยและองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหลังจากพระสวดเทศนาธรรมในวันพระทั้งนี้ขึ้นอยู่กับองค์ความรู้และศิลปวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งประเพณีตีกองปู่ว นั้น จังหวัดลำปางได้จัดเป็นประเพณีที่ชาวลำปางได้ร่วมอนุรักษ์ฟื้นฟูโดยความร่วมมือร่วมใจทุกภาคส่วนในจังหวัดลำปาง ประเพณีตีกองปู่วถือเป็นประเพณีท้องถิ่นดั้งเดิมที่มีคุณค่าของจังหวัดลำปาง ซึ่งสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง สภาวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง สภาวัฒนธรรมอำเภอเครือข่ายวัฒนธรรม จังหวัดลำปาง และบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ได้ร่วมกันจัดงานอนุรักษ์กองปู่วตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๕๔ เป็นต้นมา เป็นระยะเวลาต่อเนื่อง ๒๐ ปี

โดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปางได้ร่วมมือกับภาคเอกชนคือ ปตท. ที่ร่วมกันจัดกิจกรรมกองปู่วขึ้นมา นอกจากนี้ยังมีการจัดสร้างโองกองปู่วปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ซึ่งปตท.โดยหน่วยธุรกิจน้ำมัน ได้สนับสนุนการก่อสร้าง "โองกองปู่วเขลางค์นคร" โดยนำกองปู่วจำนวน ๙ ชุด ที่ได้มอบให้แก่จังหวัดลำปางเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๗ มาเก็บรักษาไว้ที่ "โองกองปู่ว เขลางค์นคร" ณ วัดพระเจดีย์ขาวหลัง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ซึ่งภายในอาคารหรือโองกองนี้ยังได้มีการรวบรวมองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการตีกองปู่ว โดยถ่ายทอดผ่านภาพวาดจิตรกรรมฝาผนังที่ผ่านการระดมความคิดจากครูกลองผู้เชี่ยวชาญ ปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนศิลปินพื้นบ้าน เพื่อส่งเสริมต่อยอดคุณค่าแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประเพณีตีกองปู่วให้คงอยู่ถึงลูกหลานอย่างยั่งยืนตามเจตนารมณ์สืบไปจากถังน้ำมัน ๒๐๐ ลิตร ที่กลายเป็นกองปู่ว เพื่อการฝึกซ้อมและการแสดงจากการลงพื้นที่ ๑๓ อำเภอ เพื่อตรวจเยี่ยมเตรียมความพร้อมก่อนการแข่งขันประจำปี ปัญหาหลักของการฝึกซ้อมพบว่า เยาวชนและผู้สนใจการขาดแคลนกลองเพื่อใช้ในการฝึกฝนบ้างต้องซื้อติดกับกำแพง กระดาษแข็ง หรือถังน้ำ

การแข่งขันตีกองปู่ว หนึ่งในอัตลักษณ์ของเมืองลำปาง
ที่มาภาพ : SSK News TV Online

ด้วยเหตุนี้ ครูกลองผู้เชี่ยวชาญ ปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงได้ร่วมกันคิดค้น โดยนำถ้ำน้ำมันขนาด ๒๐๐ ลิตร ที่ไม่ได้ใช้งานแล้ว มาประดิษฐ์เป็นก้องปู้จาเพื่อใช้ในการฝึกซ้อม โดยนำมาประกบด้วยไม้ไผ่เร็ว เลียนแบบกลองจริงที่กำลังสูญหายไปตามกาลเวลา ผ่านการออกแบบโดย อาจารย์ปรการ ใจดี มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง และสล่านิติ ดันหลิม (เสียชีวิตแล้ว) แห่งบ้านทุ่งเกรียน อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง โดยได้ประดิษฐ์และส่งมอบให้แก่เยาวชนและผู้สนใจใน ๑๓ อำเภอ อำเภอละ ๙ ชุด รวมทั้งสิ้น ๑๑๗ ชุดผ่านสภาวัฒนธรรมอำเภอของแต่ละอำเภอเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๕๒ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่จังหวัด ลำปาง จากการสำรวจจำนวนก้องปู้จา เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๔ โดยบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ร่วมกับ สมาคมชาวเหนือและจังหวัด ลำปาง ทำให้ค้นพบความจริงว่าที่นี่ มีก้องปู้จามากที่สุดในประเทศ และอาจจะในโลกก็ว่าได้อยู่ในราว ๑,๒๐๐-๑,๓๐๐ ชุด ทั้งยังมีสภาพ สมบูรณ์เป็นส่วนใหญ่ ทว่าสิ่งที่ น่ากังวลก็คือ ก้องปู้จาช่างห่างไกลจากการรับรู้ของผู้คนว่านี่คือหนึ่งในเอกลักษณ์ของเมืองลำปาง

ความสำเร็จของการอนุรักษ์และฟื้นฟูดังกล่าว ล้วนเกิดจากความร่วมแรงร่วมใจของประชาชนชาวลำปางและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) โดยคลังปิโตรเลียม ลำปางที่ได้ส่งเสริม สนับสนุน อนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมอันดีงาม ให้เด็กและเยาวชนของจังหวัดลำปางได้สืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีครูก้องปู้จา ซึ่งเป็นปราชญ์ท้องถิ่น เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้และศิลปะการตีก้องปู้จาไปสู่ลูกหลานทุกคน ให้เกิดความตระหนัก รักและหวงแหน ตลอดจนภาคภูมิใจในมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง เนื่องจากในลำปางเป็นจังหวัดที่มีก้องปู้จามากที่สุดในประเทศไทยและในโลก อีกทั้งยังมีสภาพสมบูรณ์แต่ละอำเภอ ก็จะมีระบำเพลงที่ใช้ตีก้องปู้จาแตกต่างกัน เช่น สาวเก็บผักของอำเภอแม่ทะ ยาจุ่มของอำเภอเมืองปาน หลกเปิดหลกไก่ ฟีนาน เจ็บต้องแกงผักหะของอำเภอวังเหนือ ดังนั้นของอำเภอห้างฉัตรพ่อนานเล็กและมัดหมุดติดหลักของอำเภอเมือง ส่วนระบำเพลงสาวหลับเตอะ เสือขบตุ้ ระบำสาวเก็บผักของพ่อแก้ว วิกุลจุรงเดช พ่อครูกลองอำเภอแม่ทะ เป็นต้น

"គំនិត" តាំង

តាំង

“ครั้ง” เป็นเกษตรเชิงพาณิชย์ ที่ได้ถูกหล่อหลอมไปกับวิถีชีวิตชุมชน ที่มีส่วนในส่งเสริมการสร้างรายได้ ให้เกษตรกรให้มีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และ มีส่วนในการอนุรักษ์พื้นที่สีเขียวเพื่อสิ่งแวดล้อมของเรา โดยทั่วไป วงจรชีวิตของครั้งโดยปกติจะอยู่ที่ประมาณ 8-12 เดือน ขึ้นอยู่กับสภาพปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ และ ลักษณะการทำสวนครั้งของเกษตรกร ครั้ง ที่ทำรายได้แก่จังหวัดลำปางในปีหนึ่งๆไม่น้อยกว่า 300-500 ล้านบาท ปัจจุบันนี้จังหวัดลำปางเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีเกษตรกรที่มีการเลี้ยงครั้ง ไม่น้อยกว่า 6,733 ราย โดยทั่วไปเกษตรกร จะเลี้ยงครั้งบนต้นจามจุรี หรือต้นจำจา มีพื้นที่ปลูกกระจายอยู่ทุกอำเภอ สำหรับโรงงานที่รับซื้อผลผลิตครั้งในประเทศไทยมีทั้งสิ้น 6 โรงงาน อยู่ในจังหวัดลำปางมี 5 โรงงาน ซึ่งมากที่สุดในประเทศไทย โดยมีการใช้ประโยชน์จากครั้งทั้งจากการนำมาใช้ในครอบครัว และทางอุตสาหกรรม ได้แก่ผลิตภัณฑ์เซลแลค อุตสาหกรรมยาและอาหาร อุตสาหกรรมกระดาษ อุตสาหกรรมหมึกพิมพ์ อุตสาหกรรมเกี่ยวกับวัสดุที่เป็นฉนวนไฟฟ้า และอุตสาหกรรมยาง

ข้อมูลโดย ผศ.ดร.กนกวรรณ อุ๋ทองทรัพย์ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง จาก เวทีเสวนา (ออนไลน์) กิจกรรม Lampang Public Forum สบตุย ในโครงการวิจัยการพัฒนาพื้นที่การเรียนรู้และ พึ่งพิภพที่มีชีวิตย่านสบตุย ชุดโครงการวิจัย การพัฒนาเมืองลำปางสู่เมืองแห่งการเรียนรู้จากฐานทุนทางสังคม วัฒนธรรม โดยมหาวิทยาลัยสวนดุสิต ศูนย์การศึกษานอกที่ตั้งลำปาง ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนส่งเสริม วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (ววน.) และ หน่วยบริหารและจัดการทุนวิจัยและนวัตกรรมด้านการพัฒนาระดับ พื้นที่ (บพท.) เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2564 ในมุมมองจากภูมิหลังสู่ภูมิแห่งอนาคต กล่าวถึง “ครั้ง” ความสัมพันธ์ ในพื้นที่เศรษฐกิจการค้าย่าน “สบตุย” และบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจในจังหวัดลำปาง...หนึ่งในสามของสินค้าที่มี บทบาทสำคัญใน “ย่านสบตุย” และทำให้เศรษฐกิจของลำปางเฟื่องฟูขึ้นมา คือ การค้า “ครั้ง” โดยสินค้าประเภท ครั้งนั้น ถือเป็นสินค้าที่เกิดขึ้นและเติบโตมาพร้อม ๆ กับอุตสาหกรรมของโลก เนื่องจากมีการประกอบอุตสาหกรรม หลายชนิดที่จำเป็นต้องใช้ครั้ง

"ครั้ง" ลำปาง

ภูมิปัญญาแห่งความเชื่อและความงามแห่งหินแก้วธรรมชาติ “แก้วโป่งข่าม”

“แก้วโป่งข่าม” เป็นหินแก้วตระกูลแร่ควอตซ์ (Quartz) สีขาวใส หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “แร่เขี้ยวหนูมาน” โดยตามมาตรฐานความแข็งของโมส์ (Moh's scale of hardness) ควอตซ์มีค่าความแข็งอยู่ในอันดับที่ 7 (ความแข็งมี 10 อันดับ เพชรแข็งที่สุด คืออันดับ 10) โดยลักษณะของควอตซ์จะมีความโปร่งใส ไปจนถึงทึบแสง และมีหลายสี ควอตซ์จึงจัดเป็นรัตนชาติตระกูลใหญ่ตระกูลหนึ่ง และหลายพื้นที่ในประเทศไทยพบควอตซ์หลายชนิด แต่ชนิดที่นำมาทำแก้วโป่งข่ามนั้น พบมากที่สุดที่ อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ซึ่งหินชนิดนี้เป็นแร่ธาตุที่ก่อเกิดมาจากธรรมชาติ มีลักษณะเป็นหินควอตซ์สีขาวใส ภายในจะมีลวดลายหรือวัตถุลักษณะต่าง ๆ ที่แตกต่างกันอยู่ภายในอีกที โดยชื่อของหินโป่งข่ามนี้นี้ เป็นศัพท์โบราณ ซึ่งคำว่า “โป่ง” มาจากชื่อของสถานที่ที่ค้นพบหินโป่งข่ามเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ส่วนคำว่า “ข่าม” มีความหมายตามภาษาเหนือว่า อยู่ยง ยั่งยืน คงกระพัน ซึ่งโดยรวม ๆ แล้ว “หินโป่งข่าม” จึงมีความหมายว่าเป็นวัตถุที่มีความมั่นคง ยั่งยืน และคงกระพัน นั่นเอง

แก้วโป่งข่าม เป็นอัญมณีศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของอำเภอเถินมาช้านาน เชื่อกันว่าสามารถคุ้มภัยให้คุณในทางที่ดี เชื่อถือว่าเป็นวัตถุมงคล มีคุณค่าทางไสยศาสตร์ ความอยู่ยงคงกระพัน มีอำนาจวาสนาและบารมี เมตตามหานิยม ยศและตำแหน่งหน้าที่การงาน ร่ำรวย มั่นคง อยู่เย็นเป็นสุข ป้องกันไฟ ทั้งยังเป็นอัญมณีล้ำค่าที่มีคุณค่าทั้งทางด้านราคาและด้านจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้คนมีความเชื่อและศรัทธาต่อความศักดิ์สิทธิ์ของแก้วโป่งข่าม ที่นอกจากจะมีความสวยงามในตัวของมันแล้ว ยังมีคุณค่าทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และตำนานความเชื่อต่างๆ อีกด้วย

ความเชื่อในเรื่องแก้วศักดิ์สิทธิ์ของชาวล้านนามีมาเนิ่นนานนับร้อยนับพันปี ดังหลักฐานการขุดค้นพบแก้วจากกรุโบราณตามสถานที่ต่าง ๆ ในเขตทางภาคเหนือ เช่นองค์พระมหายานนิรัตนปฏิมากร ซึ่งค้นพบในกรุเจดีย์ที่จังหวัดเชียงราย อีกองค์หนึ่งคือ "องค์พระแก้วดอนเต้า" (ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง) รวมไปถึงพระแก้วขาวหรือฤษัษย์ หรือรู้จักกันดีในชื่อ "พระเสด็จมณี" ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีอายุเก่าแก่ถึง 1800 ปี ทั้งนี้ สามารถแบ่งประเภทของแก้วโป่งข่ามได้ ดังนี้

1. แก้วเข้าแก้ว
2. แก้วพิรุณแสนห้า
3. แก้วขนเหล็ก
4. แก้วปวก
5. แก้วทราย
6. แก้วหมอกมุงเมือง
7. แก้วนางขวัญ (จอมขวัญ)
8. แก้ววิฑูรสน้ำผึ้ง
9. แก้วแร
10. แก้วมั่งคละจุฬามณี
11. แก้วสามกษัตริย์
12. แก้วกาบ

การเจียระไนแก้วโป่งข่าม แสดงให้เห็นถึงความรู้ การแสดงออก ทักษะการใช้เครื่องมือและภูมิปัญญาของผู้ประกอบอาชีพเจียระไนแก้วโป่งข่ามที่อาศัยอยู่ในอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ตั้งแต่กระบวนการขุดหาแก้วโป่งข่าม ตลอดจนความรู้และทักษะของช่างตัดและเจียระไน ที่ต้องตัดสินใจว่าจะคงส่วนใดไว้ ทั้งส่วนใดไป แก้วเม็ดเล็กที่มีน้ำดี ลวดลายดี อาจจะมีค่าสูงกว่าเม็ดโต สิ่งนี้ขึ้นอยู่กับศิลปะของช่างตัดและเจียระไน ในการศึกษาและเข้าใจถึงจุดเด่นของแก้วแต่ละหน่อ ว่าควรออกแบบเป็นรูปพรรณสัณฐานใดบ้าง ที่จะรักษาจุดเด่นไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

“แก้วขนเหล็ก” หนึ่งในรูปแบบของแก้วโป่งข่าม
ที่มาภาพ : PW SaleStone

ภูมิปัญญา (local wisdom)

นำเสนอวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญา หรือองค์ความรู้จากท้องถิ่นใน
สาขาต่าง ๆ ที่ถูกพัฒนาขึ้นมาโดยประชาชนในเมืองลำปางยุคสมัย
ของจังหวัดลำปาง

ภูมิปัญญา

Local Wisdom

